

JAN KOCHANOWSKI

Pieśni

JAN KOCHANOWSKI

Pieśni

[Nota edytorska]

Tekst *Pieśni* został tu podany według pierwodruku, który ukazał się w roku 1586 w Drukarni Łazarzowej w Krakowie pt. *Pieśni Jana Kochanowskiego księgi dwoje*. Egzemplarz Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (sygn. XVI Qu. 2036) został starannie przedrukowany przez Władysława Floryana (1953, 2. wyd. 1981).

Nie zamieszczono w niniejszej edycji dwu utworów: *O śmierci Jana Tarnowskiego* i *Pamiętka Janowi Baptyście*... Znajdują się one wprawdzie w pierwodruku *Pieśni*, ale pod względem gatunkowym, jako epicedia, stanowią zupełnie odrębne zjawisko. Zamieszczono natomiast pieśni nie włączone do zbioru „ksiąg dwojga”, ale opublikowane pośmiertnie w osobnej edycji zatytułowanej *Fragmenta albo pozostałe pisma*, wydanej w tejże Drukarni Łazarzowej w roku 1590 (ta edycja jest podstawą przedruku; korzystałem z egzemplarza Biblioteki Czartoryskich w Krakowie, sygn. 2029 I).

Tekst został przygotowany zasadniczo zgodnie z kryteriami zawartymi w opracowaniu *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt* (Wrocław 1955) — typ B (edycje popularnonaukowe). Zachowano jednak pewne cechy językowe, których nie uwzględnia się w edycjach popularnonaukowych, zwłaszcza dawne końcówki fleksyjne i większość dawnych form ortograficznych (np. w zakresie pisowni „u”/„ó”) oraz wariantowe zapisy niektórych wyrazów („sie”/„się”), ujednociono jednak zgodnie z pisownią dzisiejszą niektóre formy ortograficzne używane w pierwodruku zamiennie (np. „pułnocny”/„północny”). Nie zachowano „a” pochylonego, „e” pochylone zachowano jedynie w miejscach rymowych, a „o” pochylone tylko w przypadkach zgodnych z pisownią dzisiejszą.

Podstawową zasadą była jak największa wierność wobec pierwodruku, również w zakresie interpunkcji, która stanowi jeden z najtrudniejszych i do dziś nie rozwiązanych problemów edytorskich literatury staropolskiej. Trudno tu o rozwiązanie możliwe do przyjęcia przez wszystkich ze względu na zasadnicze różnice między dawnym systemem retoryczno-intonacyjnym i obecnym systemem logiczno-syntaktycznym, a także ze względu na niekonsekwencje zapisu w dawnych drukach.

Ponadto w niniejszej edycji zastosowano współczesne zasady pisowni małych i wielkich liter. Wielkimi literami zapisywano też rzeczowniki oznaczające upersonifikowane pojęcia (np. Fortuna, Szczęście).

W związku z powyższym edycja utworu nie opiera się w całości na żadnym z wydań współczesnych, choć przede wszystkim uwzględniono pewne rozstrzygnięcia zawarte w najnowszej edycji krytycznej *Pieśni*, opracowanej w ramach sejmowego wydania Dzieł wszystkich Kochanowskiego przez Marię Renatę Mayenową i Krystynę Wilczewską oraz Barbarę Otwinowską i Marię Cytowską (1991). Wykorzystano cenny Aneks I: Zmiany tekstowe w wydaniach i rękopisach „Pieśni”. Nieliczne koniektury i emendacje wprowadzone przez Autorki tej edycji przyjęto bez zastrzeżeń i ze względu na charakter niniejszego wydania nie zaznaczono ich ani w tekście, ani w przypisach. Wydanie to nie obejmuje jednak pieśni zawartych we *Fragmentach* (osobna edycja *Fragmentów* w ramach wydania sejmowego jeszcze się nie ukazała). Za edycjami Krzyżanowskiego i Ślękowej przyjęto więc — też nie zaznaczając tego osobno — kilka drobnych emendacji w tekście pieśni z *Fragmentów*, trzymając się jednak wiernie przekazu zawartego w pierwodruku.

Przy opracowywaniu tekstów zostały wzięte pod uwagę także ustalenia edytorskie zawarte w wydaniach przygotowanych dla serii Biblioteki Narodowej przez Tadeusza Sinkę (1927, 1948) i Ludwikę Ślękową (1970, 1997) oraz w edycji Poezji Jana Kochanowskiego opracowanej przez Janusza Pelca (wyd. 2, 1988) i w edycji Dzieł polskich opracowanej przez Juliana Krzyżanowskiego (wyd. 9, 1978).

Zgodnie z praktyką stosowaną przez niektórych dotychczasowych wydawców (Julian Krzyżanowski, Janusz Pelc) wyodrębniono graficznie poszczególne strofy pieśni, uznając, że taki tradycyjny zapis oddaje intencje zawarte w zapisie znanym z pierwodruku, a równocześnie jest czytelny i uzasadniony w wydaniu przeznaczonym dla szerokiego kręgu odbiorców.

Autorom wszystkich wymienionych edycji, a zwłaszcza Autorkom wydania sejmowego, niniejsza edycja wiele zawdzięcza również w zakresie opracowania komentarza, który jednak różni się w wielu miejscach od komentarzy do edycji wcześniejszych. Głównym celem było umożliwienie współczesnemu czytelnikowi — nie obeznanemu w ogóle z dawną polszczyzną — zrozumienia tekstu. Objaśnienia są więc praktyczne, związane i nie odwołują się do problematyki historycznojęzykowej. W celu ustrzeżenia czytelnika przed mylnymi interpretacjami tekstu szczególną uwagę zwrócono na wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

Przy tworzeniu komentarza pomocne były także podstawowe słowniki, a zwłaszcza *Słownik polszczyzny XVI wieku*, *Słownik języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego oraz *Słownik języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego, a także słowniki mitologiczne, zwłaszcza *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej* Pierre’a Grimala.

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Interdyscyplinarnych
„Artes liberales”

Pieśni Jana Kochanowskiego Księgi Dwoje

[DEDYKACJA]

Nikommu, albo raczej wszystkim, swoje księgi
Daję. By kto nie mniemał (strach to bowiem tęgi¹),
Że za to trzeba co dać. Wszyscy darmo miejcie.
O drukarza nie mówię², z tym się rozumiejcie³.

¹tęgi (starop.) — wielki. [przypis redakcyjny]

²O drukarza nie mówię (starop.) — o drukarzu nie mówię. [przypis redakcyjny]

³rozumiejcie — tu: porozumiejcie. [przypis redakcyjny]

Księgi pierwsze

Pieśń I⁴

INTACTIS OPULENTIOR⁵

Byś⁶ wszystko złoto posiadał, które — powiadają —
Gdzieś daleko gryfowie i mrówki⁷ kopają⁸;
Byś pałace rozwodził⁹ nie tylko na ziemi,
Lecz i morza kamieniami zabudował¹⁰ swemi;

Jesli¹¹ dyjamentowe goździe¹² Mus¹³ ma w ręku,
Któreми natwardszego umie pożyc¹⁴ sęku¹⁵,
Ani ty wyswobodzisz serca z ciężkiej trwogi,
Ani z okrutnej śmierci sidiel wyrwiesz nogi¹⁶.

Lepiej polnych Tatarów¹⁷ dawny zwyczaj niesie,
U których każdy swój dom wozi na kolesie¹⁸;
Lepszego rządu Gete grubi używają¹⁹,
Gdzie niwy²⁰ nie mierzone²¹ wolne zboża dają²².

Tam niewinna²³ macocha dziątek pierwszej żony,
Sirót nędznych²⁴, przestrzega wczasu²⁵ z każdej strony²⁶;
Ani z wielkim posagiem męża rządzi²⁷, ani
Nadzieje kładzie w gładkim²⁸ miłośniku²⁹ pani.

⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵*intactis opulentior* — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina III 2.4) noszącej tytuł *Ad divites avaros (Do zachłannych bogaczy)*. Początek tej pieśni (incipit) stanowią słowa podane tu jako motto: „*intactis opulentior*”. [przypis redakcyjny]

⁶*byś* — tu: choćbyś. [przypis redakcyjny]

⁷*gryfowie i mrówki* — gryfy, mitologiczne ptaki posiadające duże skrzydła, orle dzioby i tułowia lwa; były strażnikami złota na pustyniach północnych Indii czy też w Arabii; tutaj wraz z mrówkami są przedstawione jako istoty strzegące skarbów i wydobywające złoto. [przypis redakcyjny]

⁸*kopają* (starop.) — kopią, wydobywają. [przypis redakcyjny]

⁹*rozwodzić coś* — budować na ogromnej przestrzeni. [przypis redakcyjny]

¹⁰*morza kamieniami zabudował* — jest to nawiązanie do metody budowania rzymskich willi; wprawdzie nie na morzu, ale na tamach czy kamiennych groblach wchodzących w morze. [przypis redakcyjny]

¹¹*jesli* (starop.) — skoro. [przypis redakcyjny]

¹²*dyjamentowe goździe* — stalowe gwoździe. [przypis redakcyjny]

¹³*Mus* — bogini konieczności (łac. Necessitas). [przypis redakcyjny]

¹⁴*pożyć* (strop.) — zniszczyć, pokonać. [przypis redakcyjny]

¹⁵*natwardszego (...) sęku* (starop.) — ogromnej trudności (określenie przysłowiowe). [przypis redakcyjny]

¹⁶*Ani (...) wyswobodzisz (...), Ani (...) wyrwiesz* — ani nie wyswobodzisz, ani nie wyrwiesz; w staropolszczyźnie przeczenie było zawarte w spójniku „ani”. [przypis redakcyjny]

¹⁷*polnych Tatarów* — koczowniczych Tatarów, którzy są tu odpowiednikami Scytów z pieśni Horacego. [przypis redakcyjny]

¹⁸*kolasa* (tu forma N. lp: kolesie) — wóz chłopski, ciężarowy. [przypis redakcyjny]

¹⁹*Lepszego rządu Gete grubi używają* — lepszy porządek jest u prymitywnych Getów, czyli u starożytnego ludu, koczującego nad Dunajem, uważanego za poprzednika Tatarów. [przypis redakcyjny]

²⁰*niwa* — tu: wydzielona część pola. [przypis redakcyjny]

²¹*nie mierzone* — nie wymierzone na poszczególne działki, nie posiadające ustalonych granic. [przypis redakcyjny]

²²*wolne zboża* — dostępne dla wszystkich, stanowiące wspólną własność. [przypis redakcyjny]

²³*niewinny* (starop.; łac. *innocens*) — odznaczający się nieskazitelnyimi obyczajami. [przypis redakcyjny]

²⁴*nędzny** (starop.) — nieszczęśliwy. [przypis redakcyjny]

²⁵*przestrzegać wczasu* (starop.) — doglądać wygody. [przypis redakcyjny]

²⁶*z każdej strony* — tu: pod każdym względem. [przypis redakcyjny]

²⁷*męża rządzi* (starop.) — rządzi mężem. [przypis redakcyjny]

²⁸*gładki* (starop.) — piękny, urodziwy. [przypis redakcyjny]

²⁹*miłośnik* (starop.) — zalotnik, kochanek. [przypis redakcyjny]

Wielki posąg rodziców postęпки uczciwe,
A k temu obyczaje skromne i wstydlive;
Występných tam nie cierpią, lecz kto będzie krzywy,
Niech sie wierci, jako chce, nie zostanie żywy.

O, ktokolwiek będzie chciał mordy niecnotliwie
I domowe okrócić³⁰ najazdy krwie³¹ chciwe,
Jesli pragnie ojczyzny ojcem być nazwany
I tymże na wysokich kolumnach pisany,

Niech objędzic swą wolą śmie nieokróconą³²,
A jego sprawy przysze wieki więc wspomioną;
Ponieważ cnotie żywej³³ my źli, nie życzymy³⁴,
Aż gdy nam z oczu zniknie, toż³⁵ jej żałujemy.

Co po tych skargach próznych, jesli na występy
Przez spary — jako mówią — patrza urząd tępy³⁶?
Po co statut i prawa chwalebne stawiamy,
Jesli sie obyczajów dobrych nie trzymamy?

Nie odstraszą zbytecznym³⁷ ogniem zarażone
Kupca kraje chciwego ani przesadzone³⁸
Mrozem gwałtownym pola; żeglarze bywali³⁹
Wszystek świat, jako wielki⁴⁰, kołem objechali.

Ubóstwo, hańba wielka, każe człowiekowi
Czynić i cierpieć wszystko; już on i wstydowni
Mir dawno wypowiedział⁴¹, i cnotie, niedbały,
Poświęconej nie myśli dostępować skały⁴².

Albo my do spólnego skarbu⁴³, gdzie życziwa
Ludzka pochwała i głos pospolity⁴⁴ wzywa,
Albo w morze, przyczynę wszech nieszczęśliwości,
Perły, złoto i wielkiej kamienie drogości

Zarzućmy, jesli grzechów żałujem statecznie
I nieprawości swoich. Potrzeba kóniecznie
Złej napierwsze początki żądze⁴⁵ wykorzenić,
A dziełem pracowitszym pieszczotę⁴⁶ odmienić.

³⁰okrócić (starop.) — ukrócić, poskromić. [przypis redakcyjny]

³¹krwie (starop. D. lp rodz. ż.) — krwi. [przypis edytorski]

³²objędzic swą wolą (...) nieokróconą (starop.) — powściągnąć, opanować nieposkromioną samowolę. [przypis redakcyjny]

³³cnota żywa — prawdziwa cnota (inne możliwe rozumienie: cnota ludzi żywych). [przypis redakcyjny]

³⁴nie życzymy (starop.) — nie sprzyjamy. [przypis redakcyjny]

³⁵toż (starop.) — dopiero wtedy. [przypis redakcyjny]

³⁶Przez spary (...) patrza urząd tępy (starop.) — opieszały urząd patrzy pobłażliwie, „przez palce”. [przypis redakcyjny]

³⁷zbyteczny* (starop.) — nadmierny. [przypis redakcyjny]

³⁸przesadzone (starop.) — nadmiernie wypełniony. [przypis redakcyjny]

³⁹bywali (tu forma lm: bywali) — doświadczony; por. wyraz pokr.: bywalec. [przypis redakcyjny]

⁴⁰jako wielki — cały wielki. [przypis redakcyjny]

⁴¹Mir (...) wypowiedział (starop.) — zerwał pokój. Obecnie „wypowiada się” wojnę; wówczas mówiono: wypowiadam pokój, opowiadam wojnę. [przypis redakcyjny]

⁴²dostępować skały (starop.) — zbliżać się do skały. [przypis redakcyjny]

⁴³spólny skarb (starop.) — wspólny skarb; chodzi tu o skarb państwowy utworzony z podatków. [przypis redakcyjny]

⁴⁴pospolity (starop.) — powszechny; por. wyraz pokrewny: rzeczpospolita. [przypis redakcyjny]

⁴⁵żądze (starop. D. lp) — żądy. [przypis redakcyjny]

⁴⁶pieszczota* (starop.) — wygodnictwo, zniewieściałość. [przypis redakcyjny]

Nie umie syn szlachecki na koń wsieść i w łowy
Na dziki zwierz z oszczepem jachać⁴⁷ niegotowy,
Lepiej kufła świadomy⁴⁸ albo kart pisanych⁴⁹,
Każesz li dać, i kostek, prawem zakazanych.

Więc ojciec krzywo przysiągł, wydarł sąsiadowi,
Gotując niegodnemu spadek potomkowi:
I przybywa-ć mu⁵⁰ rzkomo⁵¹, ale nie wiem czemu,
Zawždy na czymści schodzi państwu niesporemu⁵².

Pieśń II⁵³

Serce roście patrząc⁵⁴ na te czasy!
Mało przed tym⁵⁵ gołe były lasy,
Śnieg na ziemi wysszej⁵⁶ łokcia leżał⁵⁷,
A po rzekach wóz nacięższy zbieżał⁵⁸.

Teraz drzewa liście na sie wzięły,
Polne łąki pięknie zakwitnęły;
Lody zeszły, a po czystej wodzie
Idą statki i ciosane łodzie.

Teraz prawie⁵⁹ świat sie wszystkim śmieje,
Zboża wstały, wiatr zachodny wieje;
Ptacy sobie gniazda omyślają⁶⁰,
A przede dniem śpiewać poczynają.

Ale to grunt wesela prawego⁶¹,
Kiedy człowiek sumnienia całego⁶²
Ani czuje w sercu żadnej wady,
Przecz⁶³ by sie miał wstydać swojej rady⁶⁴.

Temu wina nie trzeba przylewać
Ani grać na lutni, ani śpiewać;
Będzie wesół, byś chciał, i o wodzie,
Bo sie czuje prawie na swobodzie⁶⁵.

Ale kogo gryzie mól zakryty,
Nie idzie mu w smak obiad obfity;

⁴⁷jachać (starop.) — jechać. [przypis redakcyjny]

⁴⁸kufła świadomy — znajdujący się na kufle, czyli na picu alkoholu. [przypis redakcyjny]

⁴⁹karty pisane — malowane, służące do gry. [przypis redakcyjny]

⁵⁰przybywa-ć mu — przybywa ci mu, czyli: bogaci się. [przypis redakcyjny]

⁵¹rzkomo (starop.) — rzekomo, pozornie. [przypis redakcyjny]

⁵²Zawždy na czymści schodzi państwu niesporemu (starop.) — zawsze czegoś brakuje majątkowi, którego nie przybywa (inne rozumienie: zawsze czegoś brak, by zostać prawdziwym panem). [przypis redakcyjny]

⁵³W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁴serce roście patrząc — serce rośnie, gdy się patrzy (inne znaczenie daw. imiesłowu). [przypis redakcyjny]

⁵⁵mało przed tym (starop.) — niedawno. [przypis redakcyjny]

⁵⁶wysszej — wyżej. [przypis edytorski]

⁵⁷Śnieg (...) wysszej łokcia leżał — warstwa śniegu była grubsza niż na łokieć, tj. ok. 60 cm. [przypis edytorski]

⁵⁸zbieżał (starop.) — przejechał. [przypis redakcyjny]

⁵⁹prawie (starop.) — naprawdę, prawdziwie. [przypis redakcyjny]

⁶⁰omyślać (starop.; tu forma 3 os. lm: omyślają) — obmyślać, projektować. [przypis redakcyjny]

⁶¹grunt wesela prawego — podstawa prawdziwej radości. [przypis redakcyjny]

⁶²Kiedy człowiek sumnienia całego — kiedy człowiek ma czyste sumienie. [przypis redakcyjny]

⁶³przecz (starop.) — dlaczego. [przypis redakcyjny]

⁶⁴rada — myśl, postanowienie, zamiar. [przypis redakcyjny]

⁶⁵na swobodzie — tu: wolny od trosk. [przypis redakcyjny]

Żadna go pieśń, żaden głos nie ruszy,
Wszystko idzie na wiatr mimo uszy.

Dobra myśli, której nie przywabi,
Choć kto ściany drogo ujedwabi,
Nie gardź moim chłodnikiem chróścianym⁶⁶,
A bądź ze mną, z trzeźwym i z pijanym!

Pieśń III⁶⁷

Dzbanie mój pisany⁶⁸,
Dzbanie polewany,
Bądź płacz, bądź żarty, bądź gorące wojny,
Bądź miłość niesiesz albo sen spokojny,

Jakokolwiek⁶⁹ zwano
Wino, co w cię lano,
Przymkni się⁷⁰ do nas a daj się nachylić,
Chciałbym twym darem gości swych posilić.

I ten cię nie minie,
Choć kto mądrym słynie;
Pijali przedtym i filozofowie,
A przedsię⁷¹ mieli spełna⁷² rozum w głowie.

Ty zmiękczysz⁷³ każdego,
Nastateczniejszego⁷⁴;
Ty mądrych sprawy i tajemną radę⁷⁵
Na świat wydawasz przez twą cichą zdradę.

Ty cieszysz nadzieją
Serca, które mdleją;
Ty ubogiemu przyprawujesz rogi,
Że mu ani król, ani hetman srogi.

Trzymaj się na mocy,
Bo cię całej nocy
Z rąk nie wypuścim, aż dzień, jako trzeba,
Gwiazdy rozpędzi co do jednej z nieba.

⁶⁶chłodnik chróściany — altana z gałęzi. [przypis redakcyjny]

⁶⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁸pisany (starop.) — malowany, wzorzysty. [przypis redakcyjny]

⁶⁹jakokolwiek — wszystko jedno jak. [przypis redakcyjny]

⁷⁰przymkni się (starop.) — przybliź się. [przypis redakcyjny]

⁷¹przedsię (starop.) — mimo to. [przypis redakcyjny]

⁷²spełna (starop.) — w całości. [przypis redakcyjny]

⁷³zmiękczyć — sprawić, że ktoś stanie się skłonny do ustępstw. [przypis redakcyjny]

⁷⁴nastateczniejszy — najbardziej stały, poważny. [przypis redakcyjny]

⁷⁵tajemna rada — tajne zamysły. [przypis redakcyjny]

Pieśń IV⁷⁶

Złota to strzała⁷⁷ i krom wszego⁷⁸ jadu była,
Którą mię niepochybna⁷⁹ Miłość ugodziła.
Bo ja w swym miłowaniu troski nie znajduję,
Owszem, radość na sercu niewymowną czuję.

Nie to niewola służyć, ale służyć temu,
Kto twych posług niewdzięczzen, to sie nawięszemu
Nieszczęściu równa; tobie dzięki bądź, Miłości,
Iżeś mię uchowała takowej żalości.

Ma to twarz twoja, panno wszech piękniejsza, w sobie,
Że człowiek rad i nierad musi służyć tobie.
Ale to zaś niosą tve święte obyczaje,
Że, by⁸⁰ kto mógł być wolen, raczej ci sie daje.

Chciałbym tak być szczęśliwy i życzyłbym sobie,
Abych już tę na wieki łaskę znał po tobie⁸¹;
A bodaj ta wdzięczna⁸² twarz odmiany nie znała,
Byś dobrze i Sybillę laty przerównała⁸³.

Pieśń V⁸⁴

Kto ma swego chleba,
Ile człeku trzeba,
Może nic nie dbać o wielkie dochody,
O wsi, o miasta i wysokie grody.

To pan, zdaniem moim,
Kto przestał na swoim;
Kto więcej szuka, jawnie to znać daje
Sam na sie, że mu jeszcze nie dostaje⁸⁵.

Siła⁸⁶ posiadł włości,
Kto ujął chciwości⁸⁷;
Trudniej to przyjdzie niż Turki zhołdować
Albo waleczne Tatary wojować.

Mocą wiele świata
Wziął za krótkie lata

⁷⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷⁷*Złota to strzała (...) była* — w mit. gr. złota i ostra strzała Amora wzbudzała miłość, a tępa strzała gasiła miłość. [przypis redakcyjny]

⁷⁸*krom wszego* (starop.) — bez żadnego. [przypis redakcyjny]

⁷⁹*niepochybny* (starop.) — nie chybiający celu. [przypis redakcyjny]

⁸⁰*by* (starop.) — choćby. [przypis redakcyjny]

⁸¹*znał po tobie* — doznał od ciebie. [przypis redakcyjny]

⁸²*wdzięczny** (starop.) — miły. [przypis redakcyjny]

⁸³*Byś dobrze i Sybillę laty przerównała* — choćbyś nawet przewyższyła wiekiem Sybillę (starożytną wieszczkę słynną z długowieczności). [przypis redakcyjny]

⁸⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁸⁵*nie dostawać* (starop.) — brakować. [przypis redakcyjny]

⁸⁶*siła* (starop.) — dużo. [przypis redakcyjny]

⁸⁷*ujął chciwości* — poskromił chciwość. [przypis redakcyjny]

Król macedoński⁸⁸, lecz mu się tak zdało,
Że nań samego świat był jeden mały.

Cóż pomoże zbroja
Albo władza twoja?
Serca nie zlecą żadne złotogłowy,
Żadny skarb troski nie wybije z głowy.

Więc śmierć nieużyta⁸⁹
Ta za gardło chwyta
Bogate pany jako proste sługi,
Ani zborguje, byś wyciągnął długi⁹⁰.

Lecz przedsię⁹¹ człowiecza
Wszystka o tym piecza⁹²,
Aby ku złotu złota przybywało;
Bo, by nawięcej, łakomemu mały.

Wszystko to zostanie
Po twej śmierci, panie;
A coś ty zebrał przez ten czas łakomie,
To się zostoi⁹³, nie wiem w którym domie.

Sklep⁹⁴ ten niedobyt⁹⁵
Puści prędko nity⁹⁶;
A winem, co się ty frasujesz o nie,
Będzie zamaczał potomek twój konie.

*Pieśń VI*⁹⁷98

Acz mię twa droga⁹⁹, miła, barzo boli,
Nie chcę cię trzymać przeciw twojej woli;
Z mej strony bodaj wszystko dobre miała,
Kędy się kolwiek będziesz obracała.

Lecz sama widzisz, jakie wiatry wstają,
Jakie po niebie chmury się mieszają.
Ja wiem, co umie morze i szalony
Wicher, na wody słone uniesiony.

Niech żony srogich pohańców¹⁰⁰ i dzieci
Doświadczą, jakim pędem wicher leci

⁸⁸*Król macedoński* — Aleksander Wielki (356–323 r. p.n.e.), król macedoński, w kolejnych wyprawach zajął Persję, Egipt, Babilon i wiele innych ziem. Symbol wodza nieustraszonego i chciwego wciąż nowych zdobyczy. [przypis redakcyjny]

⁸⁹*nieużyty* (starop.) — nieubłagany. [przypis redakcyjny]

⁹⁰*Ani zborguje, byś wyciągnął długi* — nie poczeka, aż ściągniesz należności od dłużników. [przypis redakcyjny]

⁹¹*przedsię* (starop.) — przecież. [przypis redakcyjny]

⁹²*piecza* (daw.) — staranie (o coś). [przypis redakcyjny]

⁹³*zostoi* — ostanie się, zostanie. [przypis redakcyjny]

⁹⁴*sklep* (starop.) — piwnica. [przypis redakcyjny]

⁹⁵*niedobyt* (starop.) — nie do zdobycia. [przypis redakcyjny]

⁹⁶*Puści (...) nity* — rozpadnie się, nie przetrwa; *nity*: gwoździe. [przypis redakcyjny]

⁹⁷Ks. I, Pieśń VI — Pieśń jest parafrazą ody Horacego (zob. Carmina III 27, w. 13–64) noszącej tytuł *Ad Galateam* (*Do Galatei*). [przypis redakcyjny]

⁹⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁹⁹*droga* — tu: podróż, wyjazd. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁰*pobaniec* — poganin, niechrześcijanin; tu: chodzi o Turków i Tatarów. [przypis redakcyjny]

Morze mieszając: huczą srogie wały,
A brzeżne w gruncie¹⁰¹ wzdrygają się skały.

Takci się biednej Europie¹⁰² dostało,
Jeno że wołu chciała przysieść mało¹⁰³,
Bo się z nienagłą przymknął¹⁰⁴ z nią ku wodzie,
Potym jak płynie, tak płynie bez łodzie.

A ta dopiero złąkla się nieboga,
Gdzie pojźrzy, zewsząd morze, zewsząd trwoga;
Brzegu nie widać, przewoźnik niepewny,
Strach serce ujął, a w oczu płacz rzewny.

A gdy do sławnej Krety przyplłynęła,
Z wielkiej tesknicy włosy targać ją,
Skarżąc się z płaczem: «Ojczy mój łaskawy,
Któregom zbyła¹⁰⁵ prze me głupie sprawy¹⁰⁶.

Com ja tu miała czynić w tej krainie?
Mało jest jedna śmierć panińskiej winie.
Ale na jawiż płaczę swej lekkości¹⁰⁷?
Czy mię pokusa ludzi krom winności¹⁰⁸,

Która przez wrota kościane¹⁰⁹ wychodzi,
A na człowieka sny dziwne przywodzi?
Lepiej li było przez morze się pławić
Czy nad polnemi kwiatkami się bawić?

By¹¹⁰ mi się teraz dostał jako w ręce
On wół bezecny, byłby w takiej męce,
Żeby mu ze łba musiały spaść rogi,
Chociaż był u mnie niedawno tak drogi.

Nie miałam wstydu, dom swój opuszczając,
I teraz nie mam, śmierci odkładając;
Boże mój, jeśli słyszysz prośbę moję,
Niechaj dziś nago w pośrodku lwów stoję.

Pierwej niż pleśnią piękna twarz przypadnie¹¹¹
I zupełnemu¹¹² ciału krasa¹¹³ spadnie,
Niechaj mię wilcy pożą w tej gładkości,
A po pustyniach rozniosą me kości»

¹⁰¹w gruncie — od podstaw. [przypis redakcyjny]

¹⁰²biednej Europie — w mit. gr. królowna Europa została porwana przez Jowisza, który przybrał postać byka (u Kochanowskiego woła). [przypis redakcyjny]

¹⁰³wołu chciała przysieść mało (starop.) — chciała na krótko usiąść na wołu. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁴się z nienagłą przymknął (starop.) — powoli się zbliżył. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁵zbyć (starop.) — stracić. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁶sprawy (starop.) — uczynki. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁷na jawiż płaczę swej lekkości — na jawie oplakuję swą lekkomyślność (w niektórych komentarzach: hańbę). [przypis redakcyjny]

¹⁰⁸krom winności (starop.) — bez winy. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁹wrota kościane — w mit. gr. i rzym. istnieją dwie bramy poprzez które sny wychodzą z podziemia; złudne sny przechodzą przez bramę z kości słoniowej, a sny prawdziwe przez bramę z rogu. [przypis redakcyjny]

¹¹⁰by (starop.) — gdyby. [przypis redakcyjny]

¹¹¹przypadnie — pokryje się. [przypis redakcyjny]

¹¹²zpełnemu — pełnemu, jednemu (w niektórych komentarzach: doskonałemu). [przypis redakcyjny]

¹¹³krasa (daw.) — piękność. [przypis redakcyjny]

Nikczemna dziewczko — ojciec ci przyciska¹¹⁴ —
Czemu nie umrzesz? Strzyma cię ta niska
Jedlina i pas¹¹⁵ zanesiony w cale¹¹⁶;
A jeślić miłsza śmierć na ostrej skale,

Daj się w moc wiatrom a skocz z góry śmieie,
Niżbyś wolała siedzieć u kądziele,
Królewska dziewczka, i być w ręce dana
Srogiej pogance, winna bywszy¹¹⁷ pana.

Pieśń VII¹¹⁸119

Trudna rada w tej mierze¹²⁰, przyjdzie się rozjechać,
A przez ten czas wesela i lutnie zaniechać.
Wszystka moja dobra myśl¹²¹ z tobą precz odchodzi,
A z tego mię więzienia nikt nie wyswobodzi,
Dokąd cię zaś nie ujrzę, pani wszech piękniejsza,
Co ich kolwiek¹²² przyniosła chwila terazniejsza.

Już mi z myśli wypadły te obecne twarzy;
Twoje nadobne lice jest podobne zarzy¹²³,
Która nad wielkim morzem rano się czerwieni,
A z nienagła¹²⁴ ciemności nocne w światłość mieni;
Przed nią gwiazdy drobniejsze po jednej znikają
I tak już przyszłej nocy nieznacznie¹²⁵ czekają.

Takaś ty w oczu moich; szczęśliwa to droga,
Po której chodzić będzie tak udatna noga;
Zajrzę¹²⁶ wam, gęste lasy i wysokie skały,
Że przede mną będziecie taką rozkosz miały:
Usłyszycie wdzięczny¹²⁷ głos i przyjemne słowa,
Po których sobie teskni biedna moja głowa.

Lubeż moje wesele, lubeż me biesiady!
Mnie podobno już próżno szukać inszej rady,
Jeno smutnego serca podpierać nadzieją;
W nadzieję ludzie orzą i w nadzieję sięją.
A ty tak srogą nie bądź ani mię tym karzy,
Bych długo nie miał widzieć twojej pięknej twarzy.

¹¹⁴ci przyciska — nalega, naciska na ciebie. [przypis redakcyjny]

¹¹⁵Strzyma cię (...) Jedlina i pas — utrzyma cię jedlina i przepaska (odwołanie do znanych z antyku sposobów popełniania samobójstwa przez kobiety). [przypis redakcyjny]

¹¹⁶w cale (starop.) — w całości. [przypis redakcyjny]

¹¹⁷winna bywszy — tu: będąc godna. [przypis redakcyjny]

¹¹⁸Ks. I, Pieśń VII — pieśń oparta na motywach z poezji Petrarke, a także elegików rzym. (Propercjusza, Tibullusa, Owidiusza). [przypis redakcyjny]

¹¹⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹²⁰w tej mierze — w tej sytuacji. [przypis redakcyjny]

¹²¹dobra myśl — pogoda ducha, wesołość. [przypis redakcyjny]

¹²²wszech piękniejsza / Co ich kolwiek... — piękniejsza od wszystkich, co ich... [przypis redakcyjny]

¹²³zarza (starop.) — zorza. [przypis edytorski]

¹²⁴z nienagła (starop.) — stopniowo. [przypis redakcyjny]

¹²⁵nieznacznie* (starop.) — będąc niewidoczne. [przypis redakcyjny]

¹²⁶zajrzęć (daw.) — zazdrościć. [przypis redakcyjny]

¹²⁷wdzięczny* (starop.) — miły. [przypis redakcyjny]

Pieśń VIII¹²⁸¹²⁹

Gdziekolwiek jest, Bożeć pośli¹³⁰ dobrą godzinę;
Jaciem twój był jako żywo¹³¹, i twoim zginę.
Tak to Bóg przejrzał od wieku¹³²; a nie żałuję,
Bo w tobie więcej niż we stu inszych znajduję.

Nie tylkoś nad insze gładszą się urodziła,
Aleś i zwyczajmi twarzy nic nie zelżyła¹³³;
A jako wdzięcznie szmarakiem złoto sie dwoi¹³⁴,
Tak tej szlachetnej duszy w tym ciele przystoi.

Szczęśliwy ja człowiek, bych mógł¹³⁵ tak użyć tego,
Jakobych sie nie omylił, co jest lepszego;
Lecz jako na błędnym¹³⁶ morzu, nie tam, gdzie chcemy,
Ale gdzie nas wiatry niosą, płynąć musimy.

Jednak albo miłość zmyśla sny sama sobie,
Albo i ty nie chcesz, bych miał zwętpić o tobie.
Ta nadzieja świat mi słodzi; a bych inaczej
Doznać miał (uchowaj, Panie), umarłbym raczej.

Pieśń IX¹³⁷

Chcemy sobie być radzi¹³⁸?
Rozkaż, panie, czeladzi,
Niechaj na stół dobrego wina przynaszają,
A przy tym w złote gęśli¹³⁹ albo w lutnią¹⁴⁰ grają.

Kto tak mądry, że zgadnie,
Co nań jutro przypadnie?
Sam Bóg wie przyszłe rzeczy, a śmieje się z nieba,
Kiedy sie człowiek troszcze więcej, niżli trzeba.

Szafuj gotowym¹⁴¹ bacznie;
Ostatek, jako zacnie,

¹²⁸Ks. 1, Pieśń VIII — Pieśń oparta na motywach z rzym. elegii miłosnej (Propercjusz), a także poezji Petrarcki. [przypis redakcyjny]

¹²⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹³⁰*Bożeć pośli* (starop.) — niech ci Bóg ześle. [przypis redakcyjny]

¹³¹*jako żywo* (starop.) — zawsze, póki żyję. [przypis redakcyjny]

¹³²*przejrzał od wieku* — przewidział, postanowił, przeznaczył przed wiekami. [przypis redakcyjny]

¹³³*zwyczajmi twarzy nic nie zelżyła* — nie przyniosła ujmy. [przypis redakcyjny]

¹³⁴*szmarakiem złoto sie dwoi* — dzięki szmaragdowi oprawionemu w złoto podwaja ono swą piękność lub wartość (podobnie ciało zyskuje dzięki pięknej duszy; zob. w. 8). [przypis redakcyjny]

¹³⁵*Szczęśliwy ja człowiek, bych mógł...* — Jestem szczęśliwym człowiekiem! Obym mógł... [przypis redakcyjny]

¹³⁶*błędny* — taki, po którym się błędzi. [przypis redakcyjny]

¹³⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹³⁸*sobie być radzi* — zabawić się, weselić się wspólnie. [przypis redakcyjny]

¹³⁹*gęśli* (a. *gęśle*) — instrument smyczkowy, zazwyczaj dwu- lub trzystrunowy, rodzaj prymitywnych skrzypiec w kształcie owalnego pudła z krótką szyjką. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁰*lutnia* (tu daw. forma B. lp: lutnią; dziś: lutnię) — instrument szarpany, posiadający od 6 do 16 strun, znany od starożytności, w renesansie również symbol sztuki poetyckiej. [przypis redakcyjny]

¹⁴¹*szafuj gotowym* — rozporządzaj tym, co posiadasz; może w znaczeniu: pieniędzmi (por. wyraz pokrewny: gotówka). [przypis redakcyjny]

Tak Fortuna¹⁴² niech kona¹⁴³: raczy li łaskawie,
Raczy li też inaczej; my siedziem w jej prawie¹⁴⁴.

U Fortuny to snadnie¹⁴⁵,
Że kto stojąc¹⁴⁶ upadnie;
A który był dopiero u niej pod nogami,
Patrzajże go po chwili, a on gardzi nami.

Wszystko sie dziwnie plecie
Na tym tu biednym świecie;
A kto by chciał rozumem wszystkiego dochodzić,
I zginie, a nie będzie umiał w to ugodzić.

Próżno ma mieć na pieczy
Śmiertelny wieczne rzeczy;
Dosyć na tym, kiedy wie, że go to nie minie,
Co z przejrzienia¹⁴⁷ Pańskiego od wieku mu płynie.

A nigdy nie zabłądzi,
Kto tak umysł narządzi,
Jakoby umiał szczęście i nieszczęście znosić,
Temu mężnie wytrzymać, w owym sie nie wznosić.

Chwałę szczęście stateczne¹⁴⁸;
Nie chce li też być wieczne,
Spuszczę¹⁴⁹, com wziął, a w cnotę własną sie ogarnę
I uczciwej chudoby¹⁵⁰ bez posagu pragnę.

Nie umiem ja, gdy w żagle
Uderzą wiatry nagle,
Krzyżem padać i świętych przenajdować¹⁵¹ dary,
Aby łakomej wodzie tureckie towary

Bogactwa nie przydały
Wpadwszy gdzie między skały;
Tam ja bezpiecznym sercem¹⁵² i pełen otuchy
W równej fuście¹⁵³ popłynę przez morskie rozruchy.

¹⁴²Fortuna — rzym. bogini ślepego przypadku. Przedstawiano ją z rogami obfitości, trzymającą ster (była sternikiem życia ludzkiego), zazwyczaj ślepą. Motyw Fortuny odgrywał niezwykle ważną rolę w filozofii *Pieśni* Kochanowskiego. [przypis redakcyjny]

¹⁴³niech kona — tu: niech dokona; niech doprowadzi do skutku. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁴siedziem w jej prawie (starop.) — podlegamy jej prawom, znajdujemy się pod jej władzą. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁵snadnie (starop.) — łatwo. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁶stojąc (starop. forma imiesł.) — stojący. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁷z przejrzienia (starop.) — z postanowienia, z przeznaczenia. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁸szczęście stateczne (starop.) — niezmienny los. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁹spuścić (tu forma 1 os. lp cz. przysz.: spuszczyć) — tu: oddać. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁰chudoba (starop.) — skromny dobytek, ubóstwo. [przypis redakcyjny]

¹⁵¹przenajdować — zjednywać. [przypis redakcyjny]

¹⁵²bezpiecznym sercem (starop.) — z sercem wolnym od obaw, z poczuciem bezpieczeństwa. [przypis redakcyjny]

¹⁵³W równej fuście — w niewielkim okręcie. [przypis redakcyjny]

Pieśń X¹⁵⁴155

Kto mi dał skrzydła, kto mię odział pióry¹⁵⁶
I tak wysoko postawił, że z góry
Wszystek świat widzę, a sam, jako trzeba,
Tykam się nieba?

To li jest ogień on nieugaszony
Złotego słońca, które, nieskończony
Bieg bieżąc, wrotne¹⁵⁷ od początku świata
Prowadzi lata?

To li jest on krąg odmiennej światłości¹⁵⁸,
Wódz gwiazd różlicznych i sprawca żyzności¹⁵⁹?
Słyszę głos wdzięczny; prze Bóg, a na jawi,
Czy mię sen bawi¹⁶⁰?

Tu, widzę, ani ciemne mgły dochodzą,
Ani śnieg, ani zimne grady szkodzą;
Wieczna pogoda, dzień na wszystkie strony
Trwa nieskończony.

Godne pałace Twojej wielmożności,
Panie, a jakiej cnota dostojności,
Widzę na oko, bowiem wedle Ciebie
Ma miejsce w niebie.

Kto by cię nie znał, Lechu Słowianinie¹⁶¹,
Któryś napierwej zasiał w tej krainie
I opanował męstwem swoim mocne
Brzegi północne?

Kroka¹⁶² patrz, jako siedząc tak wysoko,
Przed się ku miastu swemu skłania oko;
Wandę wydawa ubiór, bo z postawy
Zda się mąż prawy.

Tu i fortelny Przemysł¹⁶³ jest wniesiony,
I ten, co dostał trefunkiem korony¹⁶⁴,
Dożrąwszy zdrady, gdzie koń prędkonogi
Biegł zawód drogi¹⁶⁵.

¹⁵⁴Ks. 1, Pieśń X — początek pieśni jest parafrazą ody Horacego (Carmina II 20) noszącej tytuł *Ad Maecenatem* (*Do Mecenasa*); parafraza całości — Ks. 2, Pieśń XXIII; por. też Carmina I 12. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁵⁶odział pióry — pokryć piórami. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁷wrotny — wracający. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁸krąg odmiennej światłości — przen. księżyc. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁹sprawca żyzności — Diana, bogini księżyca, była też boginią płodności i urodzaju. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁰prze Bóg, a na jawi, / Czy mię sen bawi? (starop.) — na Boga, czy to jawa, czy też zwodzi mnie sen? [przypis redakcyjny]

¹⁶¹Lech Słowianin — nawiązanie do legendarnego władcy Polski umieszczonego tu w niebie. [przypis redakcyjny]

¹⁶²Krok — Krak, Krakus, legendarny założyciel Krakowa. [przypis redakcyjny]

¹⁶³fortelny Przemysł — przebiegły Przemysław (Lestko I), przedhistoryczny polski książę, według legendy pokonał wojska Aleksandra Wielkiego umieszczając na drzewach malowane tarcze, ku którym zwabił żołnierzy wroga. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁴ten, co dostał trefunkiem korony — Lestko II wygrał wyścig jeździecki po koronę, mimo że jego przeciwnik wyłożył trasę biegu żelaznymi kołcami. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁵Biegł zawód drogi — biegł w zawody o cenną (drogą) rzecz. [przypis redakcyjny]

Bóg fałszu nie chce; a jako miłuje
Sprawiedliwego, Piast i dziś to czuje,
Bo mieszka w niebie, a jego cne plemię
Rządziło ziemię.

Zemowit¹⁶⁶ stoi wedla ojca prawie,
Z drugimi równo: ty wysszej, Mieclawie¹⁶⁷,
Którego sprawą chrześcijański zakon¹⁶⁸
Podan Polakom.

Tuż po nim widzę mężne Bolesławy¹⁶⁹,
Prze których dzielność i stateczne sprawy
Polska szeroko swych granic pomknęła
I serce wzięła¹⁷⁰.

W teźże jest liczbie on zakonnik święty¹⁷¹,
Z cieniów klasztornych na królestwo wzięty.
Są dwa Leszczkowie¹⁷²; jest król wzrostem mały,
Ale mąż śmiały¹⁷³.

Widzę Jagiełła i dwu Kazimierzu¹⁷⁴
Dobrych tak w boju, jako i w przymierzu;
Widzę i ciebie, gwiaździe równym prawie,
Cny Władysławie¹⁷⁵.

Tu teź jest Olbracht; król serca wielkiego;
Tuż z Aleksandrem Sygmunt¹⁷⁶, za którego
Polska zakwitła, a po długim boju
Wytchła w pokoju.

Szlachetne dusze, które swej dzielności
Macie zapłatę niebieskie radości,
Życzcie ojczyźnie, aby wam rodziła
Podobnych siła.

A ten, co po was¹⁷⁷ dziś państwo sprawuje,
Niechaj fortunnie i zdrów nam panuje;
A zwierzonego nie wzdawa opieku¹⁷⁸,
Aż pełen wieku!

¹⁶⁶Zemowit — Siemowit, syn Piasta, legendarnego założyciela dynastii. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁷Mieclaw — chodzi o Mieszka I. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁸zakon (daw.) — prawo. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁹mężne Bolesławy — chodzi o Bolesława Chrobrego i Krzywoustego, może również Śmiałego. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁰serce wzięła — nabrała serca, odwagi. [przypis redakcyjny]

¹⁷¹zakonnik święty — Kazimierz I Odnowiciel, zwany też Mniczem. [przypis redakcyjny]

¹⁷²dwa Leszczkowie — dwóch Leszków: Leszek Biały i Leszek Czarny. [przypis redakcyjny]

¹⁷³król wzrostem mały — Władysław Łokietek. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁴dwu Kazimierzu (daw. forma B.) — dwóch Kazimierzy: Kazimierza Wielkiego i Kazimierza Jagiellończyka. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁵Władysław — chodzi o Władysława Warneńczyka. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁶Sygmunt — Zygmunt (Zygmunt I Stary). [przypis redakcyjny]

¹⁷⁷ten, co po was — następca tronu, Zygmunt II August. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁸Niechaj (...) zwierzonego nie wzdawa opieku — niech nie oddaje powierzony mu odpowiedzialności. [przypis redakcyjny]

Pieśń XI¹⁷⁹180

Stronisz przede mną, Neto¹⁸¹ nie tykana¹⁸²,
By więc sarneczka, kiedy obłąkana¹⁸³
Macierze szuka po górach ustronnych¹⁸⁴,
Nie bez bojaźni i postrachów płonnych¹⁸⁵.

Bo by sie namniej na drzewie wziężyły
Powiewne listki, by namniej ruszyły
Jaszczórki krzakiem, ta sie dusza złąknie,
Aż od bojaźni na ziemi przykłąknie.

Lecz ja nie jako niedźwiedz albo mściwa
Myślę cię drapać lwica popędliwa;
Przestań też kiedy¹⁸⁶ za macierzą chodzić,
Już się ty możesz mężowi przygodzić¹⁸⁷.

Pieśń XII¹⁸⁸

Muszę wyznać, bo sie już nie masz na co chować:
Nigdy bych był nie wierzył, bych tak miał żałować,
Tęgo zwłaszcza, co nigdy mym własnym nie było;
Po prawdzie mi nieprawie¹⁸⁹ źle serce tuszyło¹⁹⁰.

Aleciem barzo nagle wypadł z tej nadzieje,
A mojej sie przygodzie nieprzyjaciel śmieje.
Kto drugi ma bez prace, o co snadź¹⁹¹ dbał mało,
A mnie za me staranie złe szczęście¹⁹² potkało.

Samem swą własną ręką tę winnicę¹⁹³ grodził,
Aby jej był ani żwierz, ani zły ptak szkodził;
Polewałem, żeby jej słońce nie suszyło,
Nakrywałem, żeby jej zimno nie mroziło.

A kiedy mię najlepsze miały potkać gody¹⁹⁴,
Nie wiem, co za zły człowiek oberwał jagody.
I używa z rozkoszą, czego dostał snadnie¹⁹⁵,
A mnie, patrząc, jeno sie serce nie¹⁹⁶ rozpadnie.

¹⁷⁹Ks. 1, Pieśń XI — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina I 23) noszącej tytuł *Ad Chloen meretricem fugientem se* (*Do hetery Chloe stroniącej od poety*). [przypis redakcyjny]

¹⁸⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁸¹Neto — Neta to dawne zdrobnienie od Agnieszka; u Horacego: Chloe. [przypis redakcyjny]

¹⁸²nie tykana — pozostająca dziewicą. [przypis redakcyjny]

¹⁸³obłąkany* (starop.) — zabląkany. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁴ustronny — odludny, niedostępny. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁵postrachy płonne — nieuzasadniony strach. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁶kiedy — tu: w końcu. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁷sie (...) przygodzić (starop.) — przydać się. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁸⁹nieprawie (starop.) — nie bardzo, niezupełnie. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁰tuszyć (starop.) — spodziewać się, przeczuwać. [przypis redakcyjny]

¹⁹¹snadź (starop.) — może, chyba. [przypis redakcyjny]

¹⁹²złe szczęście — zły los. [przypis redakcyjny]

¹⁹³winnica — tu: alegoria kobiety, ciała kobiecego. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁴gody — tu: szczęście. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁵snadnie (starop.) — łatwo, bez trudu. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁶jeno (...) nie (starop.) — niemal. [przypis redakcyjny]

Bodajże nie przechował¹⁹⁷; a bodaj poleżał!
Nie wiem, jako mię do gron tak pięknych ubieżał.
Ja sobie tak dobrych lat doczekać nie tuszę;
Podobno jako niedźwiedz łapę lizać muszę.

*Pieśń XIII*¹⁹⁸

O piękna nocy nad zwyczaj tych czasów¹⁹⁹,
Patrz na nas jasno wpośród tych tu lasów,
Gdzie jako pszczoły wkoło swego pana
Straż dzierzem niecąc ogień aż do rana.

Bodaj szczęśliwie tę drogę odprawił
I wszystko wedle myśli swojej sprawił
Pan świętobliwy²⁰⁰, któremu nie miała
Polska w dobroci równia²⁰¹, jako²⁰² wstała.

I już nam ma być ten pohaniec²⁰³ srogi,
Który niedawno padał nam pod nogi
Kiedy Starodub²⁰⁴, z gruntu wysadzony,
Pod miecz okrutny lud wydał zwierzony²⁰⁵?

Albo gdy pycha nie mogła pokorze
Wytrzymać stusu²⁰⁶, a w głębokie morze
Krwawy Niepr²⁰⁷ płynął miecąc na ostrowy²⁰⁸
Moskiewskie łupy i pobite głowy?

Prze Bóg, tychżesmy ojców dzieci? czyli
W tak krótkim wiekusmy się wyrodzili?
Święty pokoju, tę masz wadę w sobie,
Że ludzie radzi zgnuśnieją przy tobie!

Więcej ci srebra i złota dziś mamy,
Więcej półmisków na stoły dawamy;
Co po tym? Kiedy siedziem jak na ledzie²⁰⁹,
A granic na nas lada kto ujedzie²¹⁰.

¹⁹⁷*przechować* — tu: strawić (tj. przechować w żołądku). [przypis redakcyjny]

¹⁹⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁹⁹*nad zwyczaj tych czasów* — inaczej niż zwykle (bywa) w tych czasach. [przypis redakcyjny]

²⁰⁰*Pan świętobliwy* — król Zygmunt August. [przypis redakcyjny]

²⁰¹*równia* (starop.) — równego. [przypis redakcyjny]

²⁰²*jako* — od czas gdy. [przypis redakcyjny]

²⁰³*pohaniec* — poganin (zob. Ks. 1, *Pieśń VII*, w. 9). [przypis redakcyjny]

²⁰⁴Starodub — warownia zdobyta w roku 1535 przez Jana Tarnowskiego podczas walk z Moskwą. [przypis redakcyjny]

²⁰⁵*lud (...) zwierzony* — powierzoną sobie załogę. [przypis redakcyjny]

²⁰⁶*stus* — cios, uderzenie. W strofie tej jest mowa prawdopodobnie o bitwie pod Orszą z roku 1514. [przypis redakcyjny]

²⁰⁷Niepr — Dniepr. [przypis redakcyjny]

²⁰⁸*miecąc na ostrowy* — miotając na wyspy. [przypis redakcyjny]

²⁰⁹*na ledzie* (starop. N. lp) — na lodzie. [przypis redakcyjny]

²¹⁰*granic (...) ujedzie* (starop.) — wtargnie w nasze granice. [przypis redakcyjny]

Pieśń XIV²¹¹²¹²

Patrzaj, jako śnieg po górach się bieli,
Wiatry z północy²¹³ wstają,
Jeziora się ścinają,
Żorawie, czując zimę, precz lecieli.

Nam nie lża, jedno²¹⁴ patrzeć też swej rzeczy:
Niechaj drew do komina,
Na stół przynoszą wina,
Ostatek niechaj Bóg ma na swej pieczy.

Przypadków dalszych żaden z nas nie zgadnie;
I próżno myśleć o tym,
Co z nami będzie potym;
W godzinie²¹⁵ wszystko Bóg wywróci snadnie²¹⁶.

Krótki wiek długiej nadzieje nie lubi.
Niechaj nie schodzi cało,
Coś się do rąk dostało²¹⁷;
Za to, co ma być, żaden ci nie ślubi²¹⁸.

Jeleniom nowe rogi wyrastają;
Nam, gdy raz młodość minie,
Już na wiek wiekóm ginie,
A zawždy²¹⁹ gorsze lata przypadają.

Pieśń XV²²⁰

Nie za staraniem ani prze mą sprawę²²¹,
Miła, po tobie znam taką postawę²²²;
Szukaj, jako chcesz, nie najdziesz przyczyny,
Chyba żeć miłszy podobno kto inny.

A ja co mam rzec? Nie chcę się przeciwić;
Temu się jedno nie mogę wydziwić,
Skąd tę niestałość białogłowy mają,
Że się jako wiatr letni odmieniają.

Niedawne czasy, gdy mię poczytano²²³
W liczbę fortunnych i za tego miano,

²¹¹Ks. 1, Pieśń XIV — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina I 9) noszącej tytuł *Ad Thaliarchum* (*Do Taliarcha*). [przypis redakcyjny]

²¹²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²¹³z *północy* — daw. ortografia; dziś: z *północy*. [przypis edytorski]

²¹⁴*Nam nie lża, jedno* (starop.) — jedyne, co możemy zrobić to. [przypis redakcyjny]

²¹⁵*w godzinie* — w jednej chwili. [przypis redakcyjny]

²¹⁶*snadnie* (starop.) — łatwo, bez trudu. [przypis redakcyjny]

²¹⁷*Niechaj nie schodzi cało, / Coś się do rąk dostało* — bierz, co ci wpadło w ręce. [przypis redakcyjny]

²¹⁸*ślubić* — zaręczyć. [przypis redakcyjny]

²¹⁹*zawždy* (starop.) — zawsze. [przypis redakcyjny]

²²⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²²¹*Nie za staraniem ani prze mą sprawę* — bez mojego udziału; nie wskutek moich starań. [przypis redakcyjny]

²²²*po tobie znam taką postawę* — doznaję od ciebie takiego zachowania się. [przypis redakcyjny]

²²³*poczytał* — zaliczyć. [przypis redakcyjny]

Który mógł wszystko otrzymać u ciebie,
A mnie się zdało, że byłem wszystkim w niebie.

Dziś inne wiatry przeciwko mnie wieją,
Straciłem wszystko zaraz i z nadzieją;
Nie wiem, co mnie za wiedźma osypała
I lichem²²⁴ zdradnych słów uczarowała.

Niech ci się, miła, wszystko dobre wodzi²²⁵,
Z kimkolwiek przestać twoje serce godzi;
Ale rozeznąć umiej przyjaciela,
A trudno naleźć masz²²⁶ jednego z wielu.

Nie dufaj temu, kto gładkość²²⁷ miłuje,
Bo ten na słabym gruncie się buduje:
Słońce jednak i padnie²²⁸, i wschodzi,
Nam zawsze²²⁹ z laty cokolwiek odchodzi.

A gdy czas przyjdzie ostatniej potrzebie²³⁰,
Ledwie się najdzie, kto ciało pogrzebie.
Takim ja chcę być przyjacielem tobie;
Lecz wolę, że ty płaczesz na moim grobie.

*Pieśń XVI*²³¹ 232

Królowi moc na poddane i zwierzchność dana,
A królowie zaś mają nad sobą Pana,
Który wszystkiemu światu sam rozkazuje,
Na ziemi i na niebie wiecznie króluje.

Nie wszyscy z jednym szczęściem na świat się rodzą:
Szerzej jedni niż drudzy swe płoty grodzą;
Ten ma wiele nad insze w zacności domu,
Ten dobrą sławą nie da naprzód nikomu²³³,

Za tym przyjaciół więcej. Śmierć sprawiedliwa
Jednakiego na wszystkie prawa używa.
Kto bądź, ten bądź²³⁴, na kogo los naprzód padnie,
Tak pana, jako sługę poima²³⁵ snadnie.

²²⁴lichy — nieszczęście (lichy to liczba nieparzysta; miała ona przynosić nieszczęście). [przypis redakcyjny]

²²⁵dobre wodzi (starop.) — dobrze powodzi. [przypis redakcyjny]

²²⁶trudno naleźć masz (starop.) — nie znajdziesz. [przypis redakcyjny]

²²⁷gładkość (starop.) — piękno, uroda. [przypis redakcyjny]

²²⁸padnie — zachodzi. [przypis redakcyjny]

²²⁹zawsze (starop.) — zawsze. [przypis redakcyjny]

²³⁰czas (...) ostatniej potrzebie — godzina śmierci. [przypis redakcyjny]

²³¹Ks. 1, Pieśń XVI — pieśń jest parafrazą ody Horacego (zob. Carmina III 1, w. 5–48) noszącej tytuł *Ad chorum virginum et puerorum* (*Do chóru dziewcząt i chłopców*). [przypis redakcyjny]

²³²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²³³dobrą sławą nie da naprzód nikomu — nie da się wyprzedzić nikomu, gdy chodzi o dobre imię. [przypis redakcyjny]

²³⁴кто bądź, ten bądź — wszystko jedno, kto. [przypis redakcyjny]

²³⁵poima (starop. forma 3 os. lp, cz. przysz.) — pojmie, zabierze (por. imać się czego). [przypis redakcyjny]

Komu zawždy nad szyją wisi miecz goły²³⁶,
Nie uczynią mu smaku przyprawne stoły,
Nie pomoże mu do snu słodkie śpiewanie;
Sen u prostaków przyjmie²³⁷ i złe posłanie.

Kto swą chciwość na tym, co dosyć, miarkuje²³⁸,
Tego ani burzliwe morze frasuje,
Ani ciężki grad, ani złe urodzaje,
Kiedy drzewo to ciepłu, to zimnu łąje.

Delfinowie swe morza ścieśnione czują,
Bowiem już i na wodzie zamki budują²³⁹:
Wszystka się do roboty czeladź rzuciła
I sam pan, bo mu się już ziemia sprzykrzyła.

Ale bojaźń i groza pana prowadzą
I z wysokich pałaców pchać się²⁴⁰ nie dadzą;
Na okręt li budowny²⁴¹, na koń li wsiedzie,
Troska w okręcie, troska za siodłem będzie.

A jeśli ani marmór serdecznej rany²⁴²,
Ani ulżą jedwabiem obite ściany,
Przecz mam zajrzeć²⁴³ kosztownych pałaców komu,
A nie raczej w swym mieszkać ojczystym domu?

*Pieśń XVII*²⁴⁴²⁴⁵

Słońce już padło²⁴⁶, ciemna noc nadchodzi,
Nie wiem, co za głos uszu mych dochodzi;
Postoję mało²⁴⁷, a dowiem się pewnie,
Dlaczego płacze ta pani tak rzewnie.

«Już to dziesiąte lato²⁴⁸ niebo toczy,
Jako me smutne zawsze płaczą oczy;
A dokąd mi się miły mój nie wróci,
Żaden na świecie troski mej nie skróci.

Już wszyscy inszy nazad przyjechali,
Którzy nieszczęsnej Troje dobywali;

²³⁶*Komu zawždy nad szyją wisi miecz goły* — aluzja do miecza Damoklesa: Damokles, ulubieniec Dionizjosa, tyrana Syrakuz (405–367 r. p.n.e.), gdy zazdrościł władcy szczęśliwego losu został posadzony pod mieczem zawieszonym na końskim włosie, by mógł wczuć się w sytuację władcy w każdej chwili narażonego na nieszczęście. [przypis redakcyjny]

²³⁷*sen przyjmie* — sprowadzi sen. [przypis redakcyjny]

²³⁸*miarkować* (daw.) — ograniczać, powściągać. [przypis redakcyjny]

²³⁹*na wodzie zamki budują* — jest to nawiązanie do metody budowania rzymskich willi; wprawdzie nie na morzu, ale na tamach czy kamiennych groblach wchodzących w morze (zob. też Ks. I, *Pieśń I*). [przypis redakcyjny]

²⁴⁰*pchać się* — wypędzić się, wypchnąć się. [przypis redakcyjny]

²⁴¹*budowny* — okazały, pięknie zbudowany. [przypis redakcyjny]

²⁴²*serdeczna rana* — tu: niepokój, lęk. [przypis redakcyjny]

²⁴³*przecz mam zajrzeć* — dlaczego mam zazdrościć. [przypis redakcyjny]

²⁴⁴Ks. I, *Pieśń XVII* — pieśń jest oparta na motywach listu Penelopy do Uliksesa z *Heroid* Owidiusza. Wprowadzająca strofa pierwsza jest oryginalna. [przypis redakcyjny]

²⁴⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²⁴⁶*Słońce (...) padło* — słońce zaszło; zapadło za horyzont. [przypis redakcyjny]

²⁴⁷*mało* (starop.) — trochę. [przypis redakcyjny]

²⁴⁸*lato* (daw.) — rok. [przypis redakcyjny]

Jam tylko sama bez męża została:
Sroga Fortuna, ta mi go zajrzała²⁴⁹.

Bodaj był w ten czas, gdy do Sparty płynął,
Ten cudzołóżnik²⁵⁰ na morzu zaginał!
Uszłabych była²⁵¹ tej ciężkiej żalości,
Przed którą prawie²⁵² schną dziś moje kości²⁵³.

Jako ptak, kiedy towarzysza zbędzie²⁵⁴,
Nigdy na różdze²⁵⁵ zielonej nie siędzie,
A między bory i pustymi lasy
Sam jeden lata po swe wszystkie czasy²⁵⁶,

Tak ja, nieszczęsna, w jego niebytności
Muszę być zawždy²⁵⁷ w trosce i w żalości;
Chronię się ludzi²⁵⁸, sama nie wiem czemu,
Radam, gdy świadka nie mam płaczu swemu.

Bałam się zawždy, póki wojna trwała,
Alem wždy²⁵⁹ o nim, nieboga, słyszała;
Teraz nie wiedzieć, gdzie po świecie błądzi,
A wierne serce zawsze gorzej sądzi²⁶⁰.

Troszczą mię²⁶¹, smutną, srogie morskie wody,
Troszczą mię wiatry i złe niepogody,
Troszczę mię wszystko, cokolwiek być może;
Tobie go ja tam poruczam²⁶², mój Boże!

I to mi czasem na myśl więc przychodzi
(Bo łącno²⁶³, gdy chce, nieszczęście ugodzi),
Że moje serce próżno się frasuje,
A on podobno²⁶⁴ gdzie indziej miłuje.

Żleć by mi płacił moje życzliwości,
Bych miała doznać takiej niewdzięczności;
Bodajbych pierwej ostatnie²⁶⁵ skonała,
Niżli nowiny takiej doczekała!

Aleć ja dufam jego szczerzej cnocie,
Że mię nie będzie chciał mieć w tym kłopotcie;
Będzie pamiętał i statecznie chował

²⁴⁹Fortuna (...) zajrzała — los pozazdrościł. [przypis redakcyjny]

²⁵⁰cudzołóżnik — chodzi tu o Parysa, który porwał Helenę, co stało się przyczyną wojny trojańskiej; z tej wojny wracał przez 10 lat Ulysses, na którego czeka skarżąca się tutaj Penelopa. [przypis redakcyjny]

²⁵¹uszłabych była (starop.) — uniknęłabym. [przypis redakcyjny]

²⁵²Przed którą prawie — z powodu której całkiem. [przypis redakcyjny]

²⁵³schną dziś moje kości — zwrot przysłowiowy posiadający genezę biblijną, oznacza tęsknotę („usychanie” z tęsknoty), utratę sił z nią związaną. [przypis redakcyjny]

²⁵⁴zbyć (tu: 3 os. lp: zbędzie) — stracić. [przypis redakcyjny]

²⁵⁵na różdze — na gałęzi. [przypis redakcyjny]

²⁵⁶po swe wszystkie czasy — przez całe swoje życie. [przypis redakcyjny]

²⁵⁷zawždy (starop.) — zawsze. [przypis redakcyjny]

²⁵⁸chronię się ludzi — chronię się przed ludźmi. [przypis redakcyjny]

²⁵⁹wždy (starop.) — przynajmniej. [przypis redakcyjny]

²⁶⁰gorzej sądzić — spodziewa się czegoś złego. [przypis redakcyjny]

²⁶¹troszczyć (starop.) — martwić, niepokoić, trapić; *troszczą mię*: trapią mnie. [przypis redakcyjny]

²⁶²poruczać (starop.) — oddawać pod opiekę, polecać. [przypis redakcyjny]

²⁶³łącno (starop.) — bez trudu, łatwo. [przypis redakcyjny]

²⁶⁴podobno — być może. [przypis redakcyjny]

²⁶⁵ostatnie (starop.) — ostatecznie. [przypis redakcyjny]

Miłość i wiarę, którą mi ślubował.

Usilne²⁶⁶ wiatry, co morzem władacie,
Jesli też kiedy, co to miłość, znacie,
Dodajcie mu tak szczęśliwego biegu,
Że wrychle stanie²⁶⁷ na ojczystym brzegu».

Pieśń XVIII²⁶⁸

Czołem za cześć²⁶⁹, łaskawy mój panie sąsiedzie.
Boże nie daj u ciebie bywać na biesiedzie,
Każeś mi pić przedzięk²⁷⁰ twe przemierzle²⁷¹ piwo,
Że do dna nie wypijam, patrzysz na mię krzywo.

Wszystkoć wadzi: być²⁷² na nos biedna mucha padła,
Miecesz głową i mniemasz, że cię do krwie zjadła;
Od stołu żenie każeś, fukasz na pacholki,
Wyciskałeś talerze, wyciskasz i stolki²⁷³.

Patrzaj, diable, że sie tu i gościom dostanie:
Gniewaj sie, jako raczysz, jeno nie bij, panie,
Bo ja w tym piwie twoim rozkoszy nie czuję;
Zdrowie rad mam od ciebie²⁷⁴, kufła nie przyjmuję.

Jeslić o sławę idzie, kto więcej pić może,
Dajęć przodek²⁷⁵ w tym męstwie; sam pójdę na łożę.
Już ty bądź tym rycerzem, co piwo usieczesz²⁷⁶;
Tego nie wiem, jesli²⁷⁷ przed chłopem nie ucieciesz.

Jesli też tak rozumiesz, żebyś mię czestował²⁷⁸,
Męczysz mię, nie czestujesz; tociem podziękował.
Chcesz mię uczyć? Dajże mi dobrą wolą²⁷⁹ w domu,
A niechaj po niewoli²⁸⁰ nie pełnię nikomu.

Próżno mi skwarne²⁸¹ dawasz. Ja nie będę gonil²⁸²,
Bych też nabarziej piwa wczorajszego zronil²⁸³.
Wiem, żeby mię psi przedsię²⁸⁴ twoi pilnowali,
Bych sie ukladł, wnet by mi gębę ulizali.

²⁶⁶ *usilny* — tu: silny, natarczywy. [przypis redakcyjny]

²⁶⁷ *że wrychle stanie* — żeby rychło (szybko) stanął. [przypis redakcyjny]

²⁶⁸ W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²⁶⁹ *Czołem za cześć* — zwrot oznaczający pożegnanie i podziękowanie (tutaj: za ucztę). [przypis redakcyjny]

²⁷⁰ *przedzięk* (starop.) — wbrew mojej woli, gwałtem. [przypis redakcyjny]

²⁷¹ *przemierzły* — wstrętny, budzący odrazę, obrzydliwy. [przypis redakcyjny]

²⁷² *być* — by ci. [przypis redakcyjny]

²⁷³ *Wyciskałeś talerze, wyciskasz (...) stolki* — rzucałeś talerzami, rzucasz stolkami. [przypis redakcyjny]

²⁷⁴ *Zdrowie rad mam od ciebie* — z przyjemnością przyjmuję twój toast za zdrowie. [przypis redakcyjny]

²⁷⁵ *Dajęć przodek* — przyznaję ci pierwszeństwo. [przypis redakcyjny]

²⁷⁶ *usiec* (tu: 2 os. lp cz. przysz.: usieczesz) — pokonać. [przypis redakcyjny]

²⁷⁷ *jesli* — tu: czy. [przypis redakcyjny]

²⁷⁸ *czestować* — okazywać cześć. [przypis redakcyjny]

²⁷⁹ *dobra wola* (tu: daw. B. lp. dobrą wolą) — swoboda. [przypis redakcyjny]

²⁸⁰ *po niewoli* — wbrew swojej woli. [przypis redakcyjny]

²⁸¹ *skwarne* — środek wymiotny podawany ptakom myśliwskim. [przypis redakcyjny]

²⁸² *Ja nie będę gonil* — w domyśle: jak ptak myśliwski, któremu podano skwarne. [przypis redakcyjny]

²⁸³ *piwa (...) zronil* — zwymiotował piwo. [przypis redakcyjny]

²⁸⁴ *przedsię* — przecieź. [przypis redakcyjny]

Alem prosto niemyśliw²⁸⁵. Ci sie na to godzą,
Co szperki niedopiekle²⁸⁶ i twardy ser głodzą²⁸⁷,
Co sobie gardła ostrzą na niewinne piwo
Rydzem, śledziem, ogórkiem; nie wiem, co im krzywo²⁸⁸.

I tak we łbie rozumu po trzeźwiu niewiele,
A ostatek chcą zalać w to miłe wesele.
Niech raczej nic nie będzie, ma li go być mało;
Rado by niebożatko z mozgu oszalało²⁸⁹.

Więc też wojna bez wici²⁹⁰: gospodarz sie wierci.
Porwoniście zabitej na ostatek śmierci²⁹¹!
Do tylam was rozwadzał²⁹², aż mi sie dostało;
Bijcie sie, póki chcecie, mnie tam na tym mało²⁹³.

Kufle lecą jako grad, a drugi już jęczy:
Wziął konwią, aż mu na łbie zostały obręczy.
Potym do arkabuzów²⁹⁴. A więc to biesiada?
Jesliście tak weseli, jakaż u was zwada?

Nazajutrz sie jednają; przedsię go nalewaj²⁹⁵,
A kto z niezadnym²⁹⁶ głosem, przed pany zaśpiewaj:
«Chciejże pomnieć, a dobrze baczyć, namilejsza!» «W czerwonej czapce chodził»²⁹⁷ zda
mi sie cudniejsza.

Usłyszysz tam pięć bassów, dwanaście dyszkantów²⁹⁸,
Sześć altów, ośm tenorów, dwanaście wagantów²⁹⁹,
Potym od melodyjej aż posną na stole,
Ali³⁰⁰ drudzy wołają: «Na dwór, na dwór wole!»

Bodajże wam smród w gębę, mili pijanice,
A trąd na twarz; bo żona lubi takie lice.
Krzywej nogi na starość, nieobrotnej szyje,
Krom kłatwy³⁰¹, kto będzie żyw, snadnie sie dopije³⁰².

²⁸⁵niemyśliw — nie lubiący polowania. [przypis redakcyjny]

²⁸⁶szperki niedopiekle — niedopieczone kawałki wysmażonej słoniny (skwarki). [przypis redakcyjny]

²⁸⁷głodzić (tu: 3 os. lm: głodzą) — tu: gryźć. [przypis redakcyjny]

²⁸⁸co im krzywo — co im zawiniło. [przypis redakcyjny]

²⁸⁹Rado by (...) z mozgu oszalało — na pewno zwariuje. [przypis redakcyjny]

²⁹⁰bez wici — bez uprzedzenia. [przypis redakcyjny]

²⁹¹Porwoniście (...) śmierci — niech was śmierć porwie. [przypis redakcyjny]

²⁹²Do tylam was rozwadzał — Tak długo rodziłem was, bijących (wadzących) się. [przypis redakcyjny]

²⁹³mnie tam na tym mało — mnie to nie obchodzi, mało mi na tym zależy. [przypis redakcyjny]

²⁹⁴arkabuz — strzelba. [przypis redakcyjny]

²⁹⁵go nalewaj — nalewaj piwa (czy też innego trunku). [przypis redakcyjny]

²⁹⁶niezaden (starop.; tu N. lp: niezadnym) — niebrzydki. [przypis redakcyjny]

²⁹⁷Chciejże pomnieć, a dobrze baczyć, namilejsza!; W czerwonej czapce chodził — tytuły pieśni popularnych w czasach Kochanowskiego. [przypis redakcyjny]

²⁹⁸dyszkant — głos chłopięcy. [przypis redakcyjny]

²⁹⁹wagant (od łac. *vago, vagare*: błądzić) — głos pośredni między altem i tenorem, „błądzący” po pijacku; opis całego tego chóru jest wyraźnie groteskowy. [przypis redakcyjny]

³⁰⁰ali (starop.) — tymczasem. [przypis redakcyjny]

³⁰¹krom kłatwy — bez przekleństwa. [przypis redakcyjny]

³⁰²snadnie sie dopije — łatwo (skutecznie) się upije. [przypis redakcyjny]

Pieśń XIX³⁰³

Żal mi cię, niebogo,
Że nie masz nikogo,
Co by cię przestrzegł; słuchaj ale mało³⁰⁴,
A potym uczyni, coć sie będzie zdało.

Bodaj sie przepadło
To twoje zwierciadło:
Bo tobą szali, a ty sie nie czujesz³⁰⁵,
Dawno sie nie swej twarzy przypatrujesz.

Popatrz miedzy szoty
prawdziwszej roboty³⁰⁶:
Ujrzysz tam i pleć³⁰⁷ chropawą, i zęby
Nieprawie³⁰⁸ białe, jeno uchyl gęby³⁰⁹.

Więc i lat tak snadnie³¹⁰
Mamka-ć nie ukradnie³¹¹;
Bo łączo zliczysz pod oczyma karby³¹²,
Tego nie zetrą i weneckie farby³¹³.

Aż sie za cię wstydzę,
Gdy cię w tańcu widzę.
Ano wiem, czemuś mi sie nie udała³¹⁴:
Prosto jakobyś młodym przyganiała³¹⁵.

Takżeć i te stroje
Jakoby nie twoje;
Tyś sie ubrała prawie wedle świata,
A to za krzywdę biorą twoje lata³¹⁶.

Nie przeciw sie³¹⁷ Zosi,
Bo tę miłość nosi,
Że musi skakać jako sarna w lesie;
A nie sromota, co komu czas niesie.

³⁰³Ks. 1, Pieśń XIX — pieśń zawiera motywy z licznych utworów Horacego (*Carmina I 25, III 15, IV 13*; epody 8 i 12). [przypis redakcyjny]

³⁰⁴*ale mało* — choć przez chwilę. [przypis redakcyjny]

³⁰⁵*tobą szali, a ty sie nie czujesz* — oszukuje cię, a ty nie dostrzegasz, jak jest z tobą naprawdę. [przypis redakcyjny]

³⁰⁶*Popatrz miedzy szoty prawdziwszej roboty* — poszukaj między kupcami bardziej prawdziwego wyrobu, tj. lustra („szot” od „Szkot”; Szkoci byli znani w Polsce jako kupcy). [przypis redakcyjny]

³⁰⁷*pleć* — daw. cera. [przypis redakcyjny]

³⁰⁸*nieprawie* (starop.) — nie całkiem. [przypis redakcyjny]

³⁰⁹*uchyl gęby* — otwórz usta („gęba” nie ma w języku szesnastowiecznym znaczenia pejoratywnego). [przypis redakcyjny]

³¹⁰*snadnie* — łatwo. [przypis redakcyjny]

³¹¹*lat (...)* / *Mamkać nie ukradnie* — zwrot różnie tłumaczony: „nie ujmie ci lat to, że młodą osobę przedstawisz jako swoją mamkę” (L. Ślękowa); „nielatwo mamce mówić, że masz mniej lat” (T. Sinko). [przypis redakcyjny]

³¹²*karby* — zmarszczki. [przypis redakcyjny]

³¹³*weneckie farby* — luksusowe kosmetyki sprowadzane z Wenecji. [przypis redakcyjny]

³¹⁴*mi się nie udała* — nie spodobała mi się. [przypis redakcyjny]

³¹⁵*młodym przyganiać* — współzawodniczyć z młodymi. [przypis redakcyjny]

³¹⁶*A to za krzywdę biorą twoje lata* — będąc już w takim wieku, wyrządzasz sobie (ściślej: swojemu wiekowi) krzywdę. [przypis redakcyjny]

³¹⁷*Nie przeciw sie* — nie naśladuj, nie chciej dorównać. [przypis redakcyjny]

Tobie na twe lata
Czas poprzestać świata³¹⁸;
Cudniej³¹⁹ ci będzie prząść kądziel niż w wieńcu
Siedzieć za stołem, babie przy młodzieńcu.

Pieśń XX³²⁰

Miło szaleć, kiedy czas po temu,
A tak, bracia, przypij każdy swemu³²¹,
Bo o głodzie nie chce się tańcować,
A podpiwszy, łącniej już błaznować.

Niech się tu nikt z państwem nie ozywa³²²
Ani z nami powagi używa³²³,
Przywileje powieśmy na kołku,
A ty wedła pana siądź, pachółku!

Tam dobra myśl nigdy nie postoi,
Gdzie z rejestru³²⁴ patrzą, co przystoi;
Á powiem wam, że sie tym świat słodzi,
Gdy kolejją statek³²⁵ i żart chodzi.

Ale to mój zysk, że mię słuchacie,
A żadnej mi pełnej nie podacie;
Znał kto kiedy poetę trzeźwiego?
Nie uczyni taki nic dobrego.

Przedsię do mnie³²⁶, a ja nie zawiodę;
Wy też drudzy, co macie pogodę³²⁷,
Každy swojej³²⁸ włóż w ucho leda co,
Nie macie tu oględać się na co.

I z namędrszym nie trzymam w tej mierze,
Kto sie długo na dobrą myśl bierze³²⁹;
Czas ucieka, a żaden nie zgadnie,
Jakie szczęście o jutrze³³⁰ przypadnie.

Dziś bądź wesół, dziś użyj biesiady,
O przyszłym dniu niechaj próznej rady³³¹;
Już to dawno Bóg odmyślił³³² w niebie,
A k tej radzie nie przypuszczą ciebie.

³¹⁸poprzestać świata — wyrzec się świata. [przypis redakcyjny]

³¹⁹cudniej* — bardziej stosownie (inny odcień znaczeniowy niż dzisiaj). [przypis redakcyjny]

³²⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³²¹przypij każdy swemu — w domyśle: sąsiadowi. [przypis redakcyjny]

³²²Niech się tu nikt z państwem nie ozywa — niech nikt nie mówi o sobie, jakby był wielkim panem. [przypis redakcyjny]

³²³powagi używa — pokazuje, jaki jest ważny. [przypis redakcyjny]

³²⁴z rejestru — według ścisłych reguł zachowania się. [przypis redakcyjny]

³²⁵statek (starop.) — powaga, stateczność. [przypis redakcyjny]

³²⁶Przedsię do mnie — no, chodźcie do mnie (lub: pijcie do mnie). [przypis redakcyjny]

³²⁷drudzy, co macie pogodę — inni, którzy macie okazję, sposobność. [przypis redakcyjny]

³²⁸Každy swojej — w domyśle: towarzysze, kobiecie. [przypis redakcyjny]

³²⁹Kto sie długo na dobrą myśl bierze — jeśli ktoś długo zbiera się do zabawy. [przypis redakcyjny]

³³⁰o jutrze — jutro. [przypis redakcyjny]

³³¹niechaj próznej rady — zaniechaj niepotrzebnych myśli. [przypis redakcyjny]

³³²odmyślił — przemysłał. [przypis redakcyjny]

Pieśń XXI³³³³³⁴

Ty spisz, a ja sam³³⁵ na dworze
Jeszcze od wieczornej zorze
Cierpię nocne niepogody;
Użałuj sie mojej szkody!

Śluchaj, jako bije w ściany
Z gwałtownym dżdżem grad zmieszany.
Ockni sie, a przemów słowo,
Nieużyta³³⁶ białogłowo!

Nie na żadną kradzież godzę,
Chocia tak po nocy chodzę;
Wziąłbych przedsię, by co dano:
Łupiestwo czartu porwano³³⁷.

Nigdziej miejsca mniej hardości³³⁸
Nie najdziesz jako w miłości;
Gładkość wprawdzie sługi daje,
Ale dzierzą obyczaje³³⁹.

Śluchasz? czy mój głos nie może
Dolecieć na twoje łóżce?
Śluchajcie wy, nocne cięcie,
I nieumowne³⁴⁰ kamienie!

Do Amfijonowej lutnie³⁴¹
Śpieszyły sie lasy chutnie³⁴²,
A niezwyczajne³⁴³ opoki
Ścisnęły sie w mur szeroki.

Orfeowych strón³⁴⁴ słuchały
Srogie jędze i płakały,
Gdy miłością utrapiony,
I pod ziemią szukał żony.

³³³Ks. 1, Pieśń XXI — skarga zakochanego pod drzwiami dziewczyny nawiązująca do popularnego w starożytności i renesansie gatunku paraklausithyron (utwory Horacego, Tibullusa, Owidiusza, Propercjusza, Katullusa). [przypis redakcyjny]

³³⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³³⁵sam (starop.) — tutaj. [przypis redakcyjny]

³³⁶nieużyty (starop.) — nieubłagany. [przypis redakcyjny]

³³⁷czartu porwano (starop.) — popularne przekleństwo: niech czart porwie. [przypis redakcyjny]

³³⁸hardość — wyniosłość, zuchwałość. [przypis redakcyjny]

³³⁹Gładkość wprawdzie (...) ale dzierzą obyczaje — sens fragmentu: uroda sprawia, że człowiek się zakochuje (staje się sługą miłości), ale miłość utrzymuje się dzięki zasadom. [przypis redakcyjny]

³⁴⁰nieumowny — taki, z którym trudno się dogadać; nieubłagany. [przypis redakcyjny]

³⁴¹Amfijonowa lutnia — Amfion: w mit. gr. muzyk, który potrafił za pomocą dźwięku liry przenosić kamienie używane do budowania murów Teb, w których panował. [przypis redakcyjny]

³⁴²chutnie (starop.) — chętnie, ochoczo; może też znaczyć: szybko. [przypis redakcyjny]

³⁴³niezwyczajny — niezwykły lub nienawykły do czegoś; tu: o skalach nienawykłych do samodzielnego poruszania się. [przypis redakcyjny]

³⁴⁴Orfeowych strón słuchały — Orfeusz: w mit. gr. poeta tracki, który potrafił poruszyć za pomocą swej muzyki Furie („jędze”), a nawet rzeczy nieożywione. Kiedy zmarła jego żona Eurydyka, udał się do podziemi i tak oczarował Plutona, że uwolnił on Eurydykę pod warunkiem, że Orfeusz nie odwróci się, dopóki nie wyjdą na ziemię. Kiedy już mieli postawić swe stopy na ziemi, Orfeusz odwrócił się i Eurydyka natychmiast zniknęła. Ogromny żal Orfeusza po powtórnej stracie żony tak rozwścieczył trackie kobiety, że w czasie jednej z orgii z okazji bachanaliów rozerwały go na strzępy. [przypis redakcyjny]

Jego pieśni żałościwe
Zjęły³⁴⁵ bogi niezycyliwe;
I miał w ręku, co miłował,
By był, nędznik, lepiej chował.

Ale nie strzymał umowy,
Więc przyszedł o smutek nowy;
Bo źle się obejrzał, ali
Czarci panią zaś porwali³⁴⁶.

Czekać już, nieboże, było³⁴⁷.
Ale gdy co komu miło,
Trudno wytrwać i czas mały:
Godzina tam jak rok cały.

A ja długo mam bić w stróny³⁴⁸?
Już u mnichów słyszę dzwony.
Dziwnosmy się pomieszałi,
Jam nie spał, a ci już wstali.

Dobłą noc, jeśli kto słyszy,
A mój wieńiec w tej zlej ciszy
Niechaj wisi do świtania³⁴⁹,
Świadek mego niewyspania.

*Pieśń XXII*³⁵⁰

Rozumie mój, prózno się masz³⁵¹ frasować:
Co zginęło, trudno tego wetować³⁵²;
Póki czas był, póki szczęście służyło,
Czegoś żądał, o wszystko łącno³⁵³ było.

Teraz widzisz, że nam niebo nie sprzyja:
W czym się kochasz, to cię daleko mija.
Cóż temu rzecz? I szkoda głowy psować³⁵⁴;
Lepiej się nam na lepsze czasy chować.

A nie mniemaj, byś sam był w tej niewoli:
Nalazłby się, kogo to nie mniej boli;
Jeno ludzie snadnie³⁵⁵ zakryć umieją,
Acz nie z serca, z wierzchu się przedsię śmieją.

³⁴⁵pieśni (...) / Zjęły bogi — pieśni przejęły, wpłynęły na bogów. [przypis redakcyjny]

³⁴⁶Czarci panią zaś porwali — przykład chrystianizacji opowieści mitologicznych. [przypis redakcyjny]

³⁴⁷Czekać (...) było — trzeba było czekać. [przypis redakcyjny]

³⁴⁸bić w stróny — uderzać w struny (lutni). [przypis redakcyjny]

³⁴⁹wieńiec (...) / Niechaj wisi — zwyczaj wieszania wieńca na drzwiach ukochanej po bezskutecznym nocnym czuwaniu nie był raczej znany polskiej obyczajowości i został tu przejęty ze staroż. paraklausithyronów. [przypis redakcyjny]

³⁵⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³⁵¹próżno (...) masz — nie powinieneś. [przypis redakcyjny]

³⁵²wetować (starop. czas. łączy się z D.: czego?) — odzyskać (z B.: co?). [przypis redakcyjny]

³⁵³łącno (starop.) — łatwo. [przypis redakcyjny]

³⁵⁴szkoda głowy psować (starop.) — szkoda zwracać sobie tym głowę. [przypis redakcyjny]

³⁵⁵snadnie (starop.) — łatwo. [przypis redakcyjny]

Mnie, smutnego, ten dowcip³⁵⁶ nie ratuje,
Wyda mię twarz, gdy się serce źle czuje.
Wszakóż widzę, że się próżno frasować:
Co zginęło, trudno tego wetować.

Pieśń XXIII³⁵⁷³⁵⁸

Nieźle czasem zamilczeć, co człowieka boli,
By nie znał nieprzyjaciel, że cię ma po woli³⁵⁹;
Ale to nade wszystko za raz³⁶⁰ odżalować,
A niewdzięcznemu panu tudzież podziękować.

Cierpiałem ja tak wiele, że mię wstyd powiadać,
A mógłby mi bezpiecznie każdy głupstwo zadać³⁶¹,
Żem się dał za nos wodzić czas tak barzo długi,
Bacząc³⁶², że w małej wadze były me posługi.

Chciałem złość jakokolwiek wytrwać uprzejmością,
A zwyciężyć niewdzięczność swoją statecznością³⁶³;
Ale moja uprzejmość i statek był próżny,
A jej niebacznym³⁶⁴ umysł zawždy memu różny.

Bóg was żegnaj, niewdzięczne i nieludzkie wrota,
Świadome³⁶⁵ mych częstych dróg i mego kłopotu;
Bodaj tu pajęczyna i pleśń na was padła,
A te niewierne zamki rdza plugawa zjadła!

Pieśń XXIV³⁶⁶

Zegar, słyszę, wybija,
Ustąp, melankolija!
Dosyć na dniu ma statek,
Dobrej myśli ostatek³⁶⁷.

U Boga każdy błazen,
Choć tu przymówki prazen³⁶⁸,
A im się barziej sili,
Tym jeszcze więcej myli.

³⁵⁶dowcip (starop.) — tu: być może chodzi o sprytnie ukrywanie uczuć (dowcip jako fortel, zdolność kombinowania, pomysłowość). [przypis redakcyjny]

³⁵⁷Ks. 1, Pieśń XXIII — kolejna pieśń o oczekiwaniu u drzwi ukochanej (zob. Ks.1, *Pieśni XXI*) oparta na motywach z poezji Katulla i elegików rzymskich. [przypis redakcyjny]

³⁵⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³⁵⁹mieć po woli (starop.) — mieć w swojej mocy. [przypis redakcyjny]

³⁶⁰za raz (starop.) — za jednym razem. [przypis redakcyjny]

³⁶¹bezpiecznie (...) głupstwo zadać — bez obawy, że się pomyli, zarzucić głupotę. [przypis redakcyjny]

³⁶²bacząc (forma starop.) — chociaż zauważyłem. [przypis redakcyjny]

³⁶³stateczność (a. statek³) — wierność, stałość. [przypis redakcyjny]

³⁶⁴niebaczny (starop.) — niewdzięczny. [przypis redakcyjny]

³⁶⁵świadomy (starop.) — będący świadkiem. [przypis redakcyjny]

³⁶⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³⁶⁷Dosyć na dniu ma statek (...) ostatek — sens fragmentu: wystarczy już powagi w tym dniu, ostatek czasu poświęćmy zabawie. [przypis redakcyjny]

³⁶⁸tu przymówki prazen (starop.) — tu (czyli na ziemi) wolny od napiętnowania. [przypis redakcyjny]

A kto by chciał na świecie
Uważyć, co sie plecie,
Dziwnie to prawdy blisko,
Że człek - Boże igrzysko.

Dygnitarstwa, urzędy,
Wszystko to jawne błędy³⁶⁹;
Bo nas równo śmierć sadza
Ani pomoże władza.

A nad chłopa³⁷⁰ chciwego
Nie masz nic nędzniejszego;
Bo na drugiego zbiera,
A sam głodem umiera.

Więc by tacy synowie
Byli jako ojcowie,
Dawno by z tej przyczyny
Świat sie jął zebraniny.

Lecz temu Bóg poradził,
Bo co jeden zgromadził,
To drugi wnet rozcisną³⁷¹;
Niech świata głód nie ścisną.

Po śmierci trudno rządzić;
Tyś mógł, ojcze, nie błędzić,
Syn tylko worki zliczy,
W rozumie nie dziedziczy.

Przeto te troski płone³⁷²
Szatanowi zleczone³⁷³;
Niech, uprzątąwszy głowę³⁷⁴,
Mkną w skrzynię Fokarowę³⁷⁵.

A nam wina przynoście,
Z wina dobra myśl roście;
A frasunek podłany
Taje by śnieg zagrzany.

*Pieśń XXV*³⁷⁶³⁷⁷

Uważaj sie³⁷⁸, kto dobry, a potłucz zawiasy
I mnie samę wrzuc w ogień; bo prze te niewczasy³⁷⁹

³⁶⁹błędy (starop.) — głupstwa, sprawy niewarte zachodu. [przypis redakcyjny]

³⁷⁰chłop — tu: mężczyzna, człowiek. [przypis redakcyjny]

³⁷¹rozcisnąć — rozrzucić (por. cisnąć: rzucać). [przypis redakcyjny]

³⁷²płony (starop.) — płonny, zbyteczny, daremny. [przypis redakcyjny]

³⁷³szatanowi zleczone (przen.) — przekłete. [przypis redakcyjny]

³⁷⁴uprzątąwszy głowę — wyprowadziwszy się z głowy. [przypis redakcyjny]

³⁷⁵skrzynię Fokarowę — skrzynię Fokarów; chodzi o bankierską rodzinę Fuggerów. [przypis redakcyjny]

³⁷⁶Ks. 1, Pieśń XXV — skarga furty skierowana do pięknej dziewczyny; klasyczny przykład gatunku zwanego paraklausithyron, którego realizacje pojawiały się już wyżej w Ks. 1, *Pieśni XXI* i *Pieśni XXIII*. Pieśń nawiązuje do elegii (I, 16) Propercjusza (do w. 25 stanowi naśladowanie, a dalej przekład). [przypis redakcyjny]

³⁷⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³⁷⁸uważać się (starop.) — ulitować się. [przypis redakcyjny]

³⁷⁹niewczasy (starop.) — niewyspanie, przemęczenie, niewygody. [przypis redakcyjny]

Dobrze³⁸⁰ już nie szaleję, ja, furta strapiona;
Jednak³⁸¹ mię ten bezmierny niepokój dokona³⁸².

Że to żadna Boża noc nigdy nie minęła,
Abych kiedy okrutnych razów nie podjęła³⁸³
Od tych sprośnych pijanic; nie mówię o słowa,
Łatwiejsza to, kiedyby³⁸⁴ cała była głowa.

Co tu za mej pamięci powrozów stargano,
Wrzeczadźców³⁸⁵ ukręcono, młotków³⁸⁶ skolatano;
Teraz już głowicami³⁸⁷ lotrostwo mię tłucze,
A ubogi gospodarz kryje pod sie klucze.

To nietajna, że cierpię nie za swoją winą,
Ale wszeteczna pani wszystkiego przyczyną,
Która nie wiem na jaki żywot się udała³⁸⁸,
Że i wstydu, i dobrej sławy zapomniała.

Ja, to Bóg wie, przestrzegam swojej powinności,
A taję, ile mogę, jej zbytków i złości.
Cóż po tym, kiedy ludzie na zęby ją wzięli³⁸⁹?
Ona wie, jeśli fałszu czy prawdy sie jęli.

Ale jeśli mię, smutną, ciężkie razy bołą,
Nie mniejszą mam przed owym nędznikiem niewolą,
Co tu noc pole nocy³⁹⁰ płacze mi nad głową
Ani mi spać dopuści swą żalosią mową.

«Furto — powiada — sroższa niżli pani twoja,
Mnie to na złość trzymasz sie tak mocno podwoja³⁹¹;
Czemu mię w dom, smutnego, nie puścisz? Gdyż³⁹² mojej
Skrytej prośby nie umiesz odnieść paniej swojej!

Tak-że ja, biedny człowiek, w swym ciężkim frasunku
Nie mam uznać³⁹³ na wieki żadnego ratunku?
I już mię nocleg potkać uczciwszy nie może,
A ten zimny próg muszę przyjmować za łożę?

Mych niewczasów litują nocy nieprzespane,
Litują pełne gwiazdy, wiatry niewytrwane³⁹⁴;
Ty sama nie chcesz baczyć ludzkich doległości³⁹⁵,
A swym tylko milczeniem wiecznie zbywasz gości.

³⁸⁰*dobrze* (daw.) — omal. [przypis redakcyjny]

³⁸¹*jednak* — tu: w końcu. [przypis redakcyjny]

³⁸²*dokonać* (starop.) — dobić, zabić (por. pokrewne: konać; dokonać żywota). [przypis redakcyjny]

³⁸³*Abych (...) okrutnych razów nie podjęła* — żebym nie doznała (nie otrzymała) okrutnych ciosów. [przypis redakcyjny]

³⁸⁴*nie mówię o słowa, / Łatwiejsza to, kiedyby* — nie chodzi już o to, co mówią, łatwiej by to było znieść, gdyby. [przypis redakcyjny]

³⁸⁵*wrzeczadź* (daw.) — zamek; urządzenie do zamykania bramy w postaci żelaznej sztaby lub drąga obracającego się na sworzniu. [przypis redakcyjny]

³⁸⁶*młotek* — chodzi tu o młotek wiszący na bramie i używany jako kołatka. [przypis redakcyjny]

³⁸⁷*głowica* — rękojeść broni. [przypis redakcyjny]

³⁸⁸*na jaki żywot sie udała* — jaki rodzaj życia wybrała. [przypis redakcyjny]

³⁸⁹*na zęby ją wzięli* — zaczęli ją obmawiać (por. dzisiejsze „wziąć kogoś na języki”). [przypis redakcyjny]

³⁹⁰*noc pole nocy* — noc podłe nocy, czyli noc po nocy. [przypis redakcyjny]

³⁹¹*podwoja* (starop. forma D. lp) — bocznej futryny drzwi. [przypis redakcyjny]

³⁹²*gdyż* — tu: skoro. [przypis redakcyjny]

³⁹³*uznać* — doznać, doświadczyć. [przypis redakcyjny]

³⁹⁴*niewytrwany* (starop.) — nie do wytrzymania. [przypis redakcyjny]

³⁹⁵*doległość* (daw.) — cierpienie, dolegliwość. [przypis redakcyjny]

Gdzieś to namniejsze słówko przez skałę przepadło³⁹⁶,
A na zapamiętałym³⁹⁷ uchu paniej siadło;
By kamień, by żelazo w sercu swym chowała,
Nie wierzę temu, żeby westchnąć raz nie miała.

Teraz na szczęśnej ręce u drugiego leży,
A moja prózna mowa przecz za wiatry bieży;
Ale ty, coś przyczyną tych wszystkich trudności,
Furto, mówię, niewdzięczna moich uczynności³⁹⁸,

Tobiem ja złego słowa nie rzekł jako żywo,
Co drugi rad uczyni, gdy mu miejsce krzywo,
Żebyś mi tę niewdzięczność okazować miała
A mnie całą noc płakać pod niebem niechała³⁹⁹.

Alem cię rychlej nowym rymem udarował
I twoje niskie progi wdzięcznie ucałował,
Com sie razów⁴⁰⁰ obrócił u twego podwoja,
Obiatami⁴⁰¹ szukając u świętych pokoja».

To tego⁴⁰² i co lepiej oni⁴⁰³ tam umieją,
Całą Bożą noc będzie, aż kury odpieją⁴⁰⁴.
Takżeć mię, smutną, to złe paniej obyczaje,
To tego płacz frasuje, aż mię ledwie staje⁴⁰⁵.

Księgi wtóre

Pieśń I⁴⁰⁶407

Przeciwnie⁴⁰⁸ chmury słońce nam zakryły
I niepogodne deszcze pobudziły,
Wody z gór szumią, a pienista Wilna⁴⁰⁹
Już brzegom silna⁴¹⁰.

Strach patrzeć na to częste połyskanie;
A prze to srogie obłoków trzaskanie,
Kładą sie lasy, a piorun, gdzie zmierzy,
Żle nie uderzy.

³⁹⁶*Gdzieś to (...)* *przepadło* — oby przeniknęło. [przypis redakcyjny]

³⁹⁷*zapamiętałym* — uparty w złym. [przypis redakcyjny]

³⁹⁸*uczynność* — tu: przysługi, podarki. [przypis redakcyjny]

³⁹⁹*niechać* (starop.); tu forma 3 os. lp r.ż.: *niechała* — zostawić. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁰*Com sie razów* — ilem się razy. [przypis redakcyjny]

⁴⁰¹*obiata* (daw.) — ofiara. [przypis redakcyjny]

⁴⁰²*tego* — w domyśle: tego śpiewania. [przypis redakcyjny]

⁴⁰³*oni* — w domyśle: kochankowie śpiewający w nocy. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁴*odpieją* — skończą piąć. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁵*mię ledwie staje* (starop.) — ledwie żyję. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁶Ks. 2, Pieśń I — po raz pierwszy opublikowana pt. *Pieśń o potopie*. Nawiązuje do opowieści o potopie z biblijnej Księgi Rodzaju. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴⁰⁸*przeciwny* (daw.) — nieprzyjazny. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁹Wilna — Wilejka, dopływ Wilii. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁰*brzegom silna* — zagraża brzegom. [przypis redakcyjny]

Zakładaj korab'⁴¹¹, cieśla nauczony⁴¹²,
A kto wie, jeśli nie wrócą się ony
Nieszczęsne czasy, kiedy powódź była
Świat zatopiła.

Sześć niedziel w ten czas lał deszcz nie przestając,
A ziemia, nowe źródła pobudzając,
Rzek przymnażała, tak iż morskie wały⁴¹³
Wylać musiały.

Z ludźmi pospołu i miasta, i grody
Nieuśmierzone zatopiły wody;
Nie wysiedział się pasterz z bydłem w cale⁴¹⁴
Na żadnej skale.

Ryby po górach wysokich pływały,
Gdzie ledwie przedtym pióra donaszały
Mężnej orlice, gdy do miłych dzieci
Z obłowem⁴¹⁵ leci.

Ale na ten czas i matkę, i syny
Pożarła woda, i wszystek zwierz iny;
Sam Noe został, przy nim żona tylko
A dziątek kilka.

Nieżyzne w cnotę to tam były lata,
Gdzie ledwie jeden ze wszystkiego świata
Nalezion, co go Bóg w cale zachował,
Gdy nierząd psował⁴¹⁶.

Ten, będąc z łaski Pańskiej ostrzeżony,
Zbudował sobie korab' niezmierny⁴¹⁷,
Na którym pływał czasu zlej przygody
Po wierzchu wody.

A wszyscy inszy nagle zagarnieni
I w głębokościach morskich zatopieni;
Niebo a morze, te dwie rzeczy były
Świat zastąpiły⁴¹⁸.

A kiedy się już prawie⁴¹⁹ dosyć zstało
Pańskiemu gniewu, po trosze spadało
Wielkiego morza, aż za czasem⁴²⁰ skały
Z wody wyrzwały.

Potym i zbytnie zawarły się zdroje,
A bystre rzeki wpadły w brzegi swoje;
Ziemia ku słońcu pełne ciężkiej rosy
Rozwiła włosy.

⁴¹¹zakładaj korab' — zaczyna budować okręt (arkę). [przypis redakcyjny]

⁴¹²nauczony (daw.) — doświadczony, biegły w swym fachu. [przypis redakcyjny]

⁴¹³wał (daw.) — fala. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁴Nie wysiedział się (...) w cale — nie przetrwał, nie uszedł z życiem. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁵obłów — polów, zdobycz; por. pokrewny współcz. wyraz: obłowić się. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁶Bóg (...) nierząd psował — zwalczał zepsucie, grzech. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁷niezmierny — bardzo wielki. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁸świat zastąpiły — pokryły świat, czyli stały się całym światem. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁹prawie (starop.) — należyście. [przypis redakcyjny]

⁴²⁰za czasem — z czasem. [przypis redakcyjny]

A trupy wkoło straszliwe leżały,
Ludzie i bydło, wielki zwierz i mały;
Pełne ich morza, pełne brzegi były,
Boga ruszyły⁴²¹.

I rzekł Noemu: «Już teraz na ziemię
Występuj śmieie i z tobą tve plemię⁴²²;
Oto ja znowu przyodzieję lasy
Na wieczne czasy.

I będzie, jako po te lata wszytki,
Ziemia dawała wszelakie użytki;
Mnóście się, niech świat spustoszały wszędzie
Znowu osiedzie⁴²³.

A w tym upewniam każdą żywą duszę,
Że nigdy potym takich wód nie wzruszę⁴²⁴,
Które by miały ziemię opanować
I świat zepsować.

Włożę na niebo znakomitą⁴²⁵ pręgę,
Którą gdy ujrzę, wspomnię na przysięgę,
Że mam hamować niezwyčajną wodę
I nie zawiodę».

Pomni sie⁴²⁶, lutni! Nie twojej to głowy⁴²⁷
Wspominać Boga żywego rozmowy;
Kaź ty nam zasieść przy ciepłym kominie,
Aż zły czas minie.

*Pieśń II*⁴²⁸

Nie dbam, aby zimne skały
Po mym graniu tańcowały;
Niech mię wilcy nie słuchają,
Lasy za mną nie biegają⁴²⁹.

Hanno, tobie k woli⁴³⁰ spiewam,
Skąd jesli twą łaskę miewam,
Przeszedłem już Amfijona
I lutnistę Aryjona⁴³¹.

⁴²¹*Boga ruszyły* — wzruszyły Boga. [przypis redakcyjny]

⁴²²*plemię* (starop.) — potomstwo. [przypis redakcyjny]

⁴²³*osiedzie* — zaludni się (por. pokrewne: osiąść gdzieś na stałe; osadnik). [przypis redakcyjny]

⁴²⁴*wzruszyć* (daw.) — pobudzić do ruchu. [przypis redakcyjny]

⁴²⁵*znakomity** (daw.) — widoczny. [przypis redakcyjny]

⁴²⁶*pomni sie* — opamiętaj się. [przypis redakcyjny]

⁴²⁷*nie twojej to głowy* — to nie na twoją głowę, to przekracza twoje możliwości rozumienia. [przypis redakcyjny]

⁴²⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴²⁹*Nie dbam (...) biegają* — tańczące skały to aluzja do działalności Amfiona, władcy Teb i muzyka, który potrafił swą grą poruszać kamienie, zaś wzmianka o biegających lasach stanowi nawiązanie do umiejętności Orfeusza (zob. też: Ks. I, *Pieśń XXI*). [przypis redakcyjny]

⁴³⁰*tobie k woli* (starop.) — dla ciebie. [przypis redakcyjny]

⁴³¹Aryjon — Arion: muzyk z Lesbos; dźwięk jego głosu zwabił delfiny, które uratowały mu życie. [przypis redakcyjny]

Mnie sama twarz nie uwiedzie;
I choć druga na plac jedzie⁴³²
Z herby domów starożytnych,
Zacne plemię⁴³³ dziadów bitnych,

Ja chcę podobać się w mowie
Nauczony⁴³⁴ białejłowię;
Ty mię pochwal, moja pani,
Nie dbam, choć kto inszy gani.

Cnocie zajrzą jako żywo⁴³⁵,
Bujne drzewo wiatrom krzywo⁴³⁶;
Ale ty chciej pomóc sama,
Nie ugrozi zazdrość nama⁴³⁷.

A jeśli me niskie progi
Będą godne twojej nogi,
Nogi pięknej — nie potrzeba⁴³⁸,
Dosięgę już głową nieba.

Samy⁴³⁹ cię ściany wołają
I z dobrą myślą czekają;
Lipa stojąc wpośród dworu,
Wygląda cię co raz⁴⁴⁰ z boru.

Każ bystre konie zakładać,
A sama się gotuj wsiadać;
Teraz naweselsze czasy,
Zielenią się pięknie lasy.

Łąki kwitną rozmaicie,
Zająca już nie znać w życie⁴⁴¹,
Przy nadziei oracz ścisły⁴⁴²,
Że będzie miał z czym do Wisły.

Stada igrają przy wodzie,
A sam pasterz, siedząc w chłodzie,
Gra w piszczalkę proste pieśni,
A faunowie⁴⁴³ skaczą leśni.

Kwap się, póki jasne zorze
Nie zapadną w bystre morze;
Po chwili ćmy⁴⁴⁴ czarne wstaną,
Co noc noszą nienaspaną⁴⁴⁵.

⁴³²*druga na plac jedzie* — inna się popisuje. [przypis redakcyjny]

⁴³³*plemię* (starop.) — potomek. [przypis redakcyjny]

⁴³⁴*nauczony* — uczony, wykształcony. [przypis redakcyjny]

⁴³⁵*zajrzą jako żywo* (starop.) — zawsze (przez całe życie) zazdroszą. [przypis redakcyjny]

⁴³⁶*wiatrom krzywo* — nie podoba się wiatrom (więc potrząsają nim). [przypis redakcyjny]

⁴³⁷*nama* (starop.; C. daw. liczby podwójnej) — mnie i tobie. [przypis redakcyjny]

⁴³⁸*nie potrzeba* — tu w znaczeniu: nic mi już więcej nie potrzeba do szczęścia. [przypis redakcyjny]

⁴³⁹*samy* (starop. M. Im rodz. niemęskoosobowego) — same. [przypis redakcyjny]

⁴⁴⁰*co raz* — co chwilę. [przypis redakcyjny]

⁴⁴¹*Zająca już nie znać w życie* — oznacza to, że żyto wysoko już wyrosło. [przypis redakcyjny]

⁴⁴²*ścisły* (daw.) — skromny, oszczędny. [przypis redakcyjny]

⁴⁴³*faunowie* (daw. forma lm; dziś: fauny) — pół mężczyźni, pół kozy. W mit. rzym. bóstwa polne i leśne towarzyszące pasterzom. [przypis redakcyjny]

⁴⁴⁴*ćma** (daw.) — ciemności. [przypis redakcyjny]

⁴⁴⁵*noc (...) nienaspaną* — mowa tu o nocy nie pozwalającej na przerwanie snu, może nawet o śmierci jako wiecznym śnie. [przypis redakcyjny]

Pieśń III⁴⁴⁶

Nie wierz Fortunie⁴⁴⁷, co siedzisz wysoko⁴⁴⁸;
Miej na poślednie koła pilne oko⁴⁴⁹:
Bo to niestała pani z przyrodzenia⁴⁵⁰,
Często więc rada sprawy swe odmienia.

Nie dufaj w złoto i w żadne pokłady⁴⁵¹,
Każdej godziny obawiaj się zdrady:
Fortuna co da, to zasię wziąć może,
A u niej żadna dawność⁴⁵² nie pomoże.

A ci, co z tobą teraz przestawają,
Twej się fortunie, nie tobie kłaniają;
Skoro ta zniknie, tył każdy podawa⁴⁵³,
Jako cień, kiedy słońca mu nie zstawa⁴⁵⁴.

Lecz jako sama oczy zasłoniła,
Tak swym pochlebstwem ludzi pobłaźniła⁴⁵⁵,
Że drugi wysszej nosa gębę nosi,
A wszystkie inne oczyma przenosi⁴⁵⁶.

Ty pomni, że twój skarb u Szczęścia w mocy⁴⁵⁷,
A tak⁴⁵⁸ się staraj o takiej pomocy,
Aby wždy z tobą twego co zostało,
Jesli zaś będzie Szczęście swego chciało.

Cnota skarb wieczny, cnota klenot drogi;
Tęgoć nie wydrze nieprzyjaciel srogi,
Nie spali ogień, nie zabierze woda;
Nad wszystkim inszym panuje Przygoda⁴⁵⁹.

Pieśń IV⁴⁶⁰461

W twardej kamiennej wieży i za troistem
Drzwiami siedząc Danae nieprzełomionemi,

⁴⁴⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴⁴⁷Fortuna — rzym. bogini ślepego przypadku. Przedstawiano ją z rogami obfitości, trzymającą ster (była sternikiem życia ludzkiego), zazwyczaj ślepą. Motyw Fortuny odgrywał niezwykle ważną rolę w filozofii *Pieśni* Kochanowskiego. [przypis redakcyjny]

⁴⁴⁸siedzieć wysoko — zajmować wysoką pozycję społeczną. [przypis redakcyjny]

⁴⁴⁹Miej na poślednie koła pilne oko — dosł.: zwracaj uwagę na tylne koła; przysłowie to znaczy: myśl o tym, co się może zdarzyć. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁰z przyrodzenia — z natury. [przypis redakcyjny]

⁴⁵¹pokład (daw.) — skarb. [przypis redakcyjny]

⁴⁵²dawność (praw.) — termin oznaczający prawo do posiadania z tytułu zasiedzenia. [przypis redakcyjny]

⁴⁵³tył (...) podawać (daw.) — uciekać. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁴nie zstawa (starop.) — nie starcza. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁵pobłaźnić (starop.) — ogłupić. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁶insze oczyma przenosi — gardzi innymi (patrząc wyniośle ponad ich głowami, omijając ich wzrokiem). [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁷u Szczęścia w mocy — zależy od Szczęścia (a więc Losu, Fortuny). [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁸a tak — a więc. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁹przygoda — przypadek. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁰Ks. 1, Pieśń IV — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina III 16) noszącej tytuł *Ad C. Maecenatem* (*Do C. Mecenasą*). [przypis redakcyjny]

⁴⁶¹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

Pod strażą nieuspionych spartańskich złajników⁴⁶²,
Mogła wiecznie nie uznać⁴⁶³ nocnych wszeteczników,

By była z Akryzego Wenus nie szydziła,
Stróża zamkniętej panny; bo ta obaczyła⁴⁶⁴,
Że Jowisz, w upominku złotym utajony,
Miał mieć bezpieczny przystęp i gmach otworzony⁴⁶⁵.

Złoto śródkiem janczarów zbrojnych pójdzie snadnie⁴⁶⁶,
A przez twardą opokę gwałtowniej przepadnie⁴⁶⁷
Niżli raz piorunowy: upadł nieszczęśliwy
Dom proroka greckiego⁴⁶⁸, prze zysk niecnotliwy

Z gruntu wykorzeniony; przebił bramy twarde
Zacnych miast Macedończyk⁴⁶⁹ i podkopał⁴⁷⁰ harde
Tyranny datkiem; datkom hetmani hołdują,
Którzy daleko świetnym nawom rozkazują.

Wielkich pieniędzy wielka troska naszladuje⁴⁷¹;
A im człowiek w pokładzie⁴⁷² swoim więcej czuje,
Tym jeszcze więcej pragnie; słusznie moje oko
I nigdy przedtym, i dziś nie zmierza wysoko.

Im sobie człowiek więcej pomierny⁴⁷³ ujmuje,
Tym mu więcej od Boga z łaski przystępuje⁴⁷⁴;
Nic nie mając, z tymi, co nic nie chcą, przestaję,
A buntów dobrowolnie bogatych się kaję⁴⁷⁵.

Pan znaczniejszy, gdy państwem⁴⁷⁶ wzgardzę, niżbych wszystkie
Żóławskie⁴⁷⁷ urodzaje i gdańskie pożytki
W jednym szpichlerzu zamknął, a sam, siedząc w cieniu⁴⁷⁸,
Nie mógł się chleba najeść, nędznik w dobrym mieniu⁴⁷⁹.

Zdrój przezręczystej wody, lasu średnia miara
I zasiewku mojego niepochybna wiara⁴⁸⁰

⁴⁶²nieuspionych (...) złajników — sfory nie dających się uspić psów; por. złaja (starop.): sfora. [przypis redakcyjny]

⁴⁶³wiecznie nie uznać — nigdy nie poznać. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁴obaczyć — tu: przewidzieć. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁵W twardej kamiennej wieży (...) gmach otworzony — Danae została zamknięta w wieży przez swego ojca Akryzjosa („Akryzego”), pragnącego uchronić jej cnotę; Jowisz dostał się jednak do niej w postaci złotego deszczu, w wyniku czego została matką Perseusza. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁶Złoto śródkiem janczarów zbrojnych pójdzie snadnie — złoto zwojuje nawet zbrojnych żołnierzy. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁷przepadnie — tu: przeniknie. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁸prorok grecki — tu: chodzi o Amfiaraosa, króla Argos, który wybrał się na wyprawę przeciw Tebom, choć jako prorok wiedział, że znajdzie tam śmierć; schowanego w kryjówce zdradziła żona przekupiona złotym naszyjnikiem. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁹Macedończyk — wg popularnej anegdoty Filip Macedoński mawiał, że nie ma muru tak wysokiego, by nie przeskoczył go osioł objuczony złotem. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁰podkopać — tu: doprowadzić do upadku. [przypis redakcyjny]

⁴⁷¹Wielkich pieniędzy (...) naszladuje — idzie za wielkimi pieniędzmi. [przypis redakcyjny]

⁴⁷²pokład (daw.) — skarbiec. [przypis redakcyjny]

⁴⁷³pomierny (daw.) — skromny. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁴przystępować* (daw.) — przybywać. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁵A buntów dobrowolnie bogatych się kaję — wystrzegam się związków z bogatymi. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁶państwo — tu: status wielkiego pana. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁷żóławski (daw.; dziś popr.: żuławski) — pochodzący z urodzajnych Żuław koło Gdańska. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁸siedząc w cieniu — żyjąc na uboczu. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁹nędznik w dobrym mieniu — biedak wśród bogactwa. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁰zasiewku (...) niepochybna wiara — pewna wiara w to, co wyrosnie po zasianiu. [przypis redakcyjny]

Rządzcy płodnej Afryki, szerokowładnemu,
Nie da sie znać, że w szczęściu przerównana jemu.

Acz mi miodu podolskie pasieki nie dają
Ani w mym lochu wina seremskie⁴⁸¹ stawają,
Ani bogate stada owiec niezliczonych
Strzygą⁴⁸² odrosłą trawę po górach zielonych;

Przedsię nazbyt ubóstwa nie znać w domu moim,
A by mi więcej trzeba, ufam w Bogu swoim;
Ale gdy niepotrzebne chciwości odprawię⁴⁸³,
Lepiej daleko płatu sobie tym poprawię⁴⁸⁴,

Niżbych bogate pola węgierskie z porządnym⁴⁸⁵
Państwem weneckim złączył. Ludziom wieloządnym
Wielą i nie dostawa; niech przyjmuje z dzięką,
Komu ścisłą⁴⁸⁶, co dosyć, Bóg udzielił ręką.

*Pieśń V*⁴⁸⁷⁴⁸⁸

Wieczna sromota⁴⁸⁹ i nienagrodzona
Szkoda⁴⁹⁰, Polaku: ziemia spustoszona
Podolska leży, a pohaniec⁴⁹¹ sprosny⁴⁹²,
Nad Niestrem⁴⁹³ siedząc, dzieli łup żaloszny⁴⁹⁴.

Niewierny⁴⁹⁵ Turczyn psy zapuścił swoje⁴⁹⁶,
Którzy zagnali piękne łanie⁴⁹⁷ twoje
Z dziećmi pospołu a nie masz nadzieje,
By kiedy miały nawiedzić swe knieje.

Jedny⁴⁹⁸ za Dunaj Turkom zaprzędano,
Drugie do hordy dalekiej zagnano;
Córy szlacheckie (żał sie mocny Boże!)
Psom bisurmańskim⁴⁹⁹ brzydkie ścielą łoże.

Zbójce, niestety, zbójce nas wojują,
Którzy ani miast, ani wsi budują;
Pod kotarzami⁵⁰⁰ tylko w polach siedzą,

⁴⁸¹*seremskie* — ze Sremu na Węgrzech. [przypis redakcyjny]

⁴⁸²*strzyc* — tu: skubać. [przypis redakcyjny]

⁴⁸³*odprawić* — tu: odpędzić. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁴*płatu (...) poprawię* — zwiększę dochody; por. współcz.: płacić, płatność. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁵*porządny* (daw.) — sprawnie rządzony. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁶*ściśły* (daw.) — oszczędny. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁷Ks.2, Pieśń V — pieśń mówi o najeździe Tatarów na Podole w 1575 roku. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴⁸⁹*sromota* (daw.) — hańba, niesława. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁰*nienagrodzona szkoda* — niepowetowana strata. [przypis redakcyjny]

⁴⁹¹*pohaniec* (daw.) — muzułmanin (Turek lub Tatar; poganin); określenie pogardliwe. [przypis redakcyjny]

⁴⁹²*sprosny* (starop.) — godny potępienia, potworny, okrutny. [przypis redakcyjny]

⁴⁹³Niestr — Dniestr. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁴*żaloszny* (daw.) — godny żalu. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁵*niewierny* — niechrześcijanin. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁶*Turczyn psy zapuścił swoje* — Turek (sultan turecki) wypuścił swoich poddanych (sforę) Tatarów. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁷*łanie* — tu przen.: piękne kobiety. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁸*jedny* (daw. M. Im r. ż.) — jedno. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁹*bisurmański* — mahometański. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁰*pod kotarzami* — szalas, namiot; por. współcz.: kotara. [przypis redakcyjny]

A nas nierządne, ach, nierządne, jedzą!

Tak odbieżale stado⁵⁰¹ więc drapają
Rozbójce wilcy, gdy po woli⁵⁰² mają,
Że⁵⁰³ ani pasterz nad owcami chodzi,
Ani ostrożnych psów za sobą wodzi.

Jakiego serca Turkowi dodamy⁵⁰⁴,
Jesli tak lekkim⁵⁰⁵ ludziom nie zdołamy?
Ledwiec nam i tak króla nie podawa⁵⁰⁶;
Kto sie przypatrzy, mała nie dostawa⁵⁰⁷.

Zetrzy sen z oczu a czuj w czas o sobie⁵⁰⁸,
Cny Lachu⁵⁰⁹! Kto wie, jemu czyli tobie
Szczęście chce służyć? A dokąd wyroku
Mars nie uczyni, nie ustępuj kroku.

A teraz k temu obróć myśli swoje
Jakobyć⁵¹⁰ szkody nieprzyjaciel twoje
Krwia swą nagroził i omył tę zmazę,
Której dziś niesiesz prze swej ziemie skazę.

Wsiadamy?⁵¹¹ Czy nas półmiski trzymają?
Biedne półmiski, czego te czekają?
To pan, i jadać na srebro godniejszy,
Komu żelazny Mars będzie chętniejszy⁵¹².

Skujmy talerze na talery⁵¹³, skujmy,
A żołnierzowi pieniądze gotujmy.
Inszy to darmo⁵¹⁴ po drogach miotali,
A my nie damy, bychmy w cale trwali?

Dajmy, a naprzód dajmy! Sami siebie
Ku gwałtowniejszej chowajmy potrzebie.
Tarczej niż piersi pierwej nastawiają,
Pozno puklerza przebici macają⁵¹⁵.

Ciesz mię ten rym: «Polak mądr po szkodzie»;
Lecz jesli prawda i z tego nas zbodzie⁵¹⁶,
Nową przypowieść Polak sobie kupi⁵¹⁷,
Że i przed szkodą, i po szkodzie głupi.

⁵⁰¹ *odbieżale stado* — opuszczone stado; może aluzja do sytuacji po ucieczce Henryka Walezego. [przypis redakcyjny]

⁵⁰² *po woli* (starop.) — posłuszny komuś; por. daw. powolny. [przypis redakcyjny]

⁵⁰³ *że* — tu: gdyż. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁴ *dodać serca* (daw.) — dodać odwagi. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁵ *lekki* (daw.) — podły, godny lekceważenia. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁶ *Ledwiec nam (...) króla nie podawa* — aluzja do tureckich rad w sprawie wyboru króla. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁷ *mała nie dostawa* (starop.) — mało brakuje. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁸ *czuj (...) o sobie* (starop.) — czuj nad sobą, nad swoim bezpieczeństwem. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁹ *Lach* — Polak. [przypis redakcyjny]

⁵¹⁰ *jakobyć* — aby ci. [przypis redakcyjny]

⁵¹¹ *Wsiadamy?* — w znaczeniu: czy już wsiadamy na konie? [przypis redakcyjny]

⁵¹² *chętny* (daw.) — życzliwy; por. współcz. antonim: niechętny. [przypis redakcyjny]

⁵¹³ *talery* — talary (powszechnie używana moneta srebrna). [przypis redakcyjny]

⁵¹⁴ *darmo* — bez celu. [przypis redakcyjny]

⁵¹⁵ *Pozno puklerza przebici macają* — gdy już pierś jest przebita, za późno chwycić za puklerz. [przypis redakcyjny]

⁵¹⁶ *zbodzie* — zepchnie (dosł.: strąci z konia). [przypis redakcyjny]

⁵¹⁷ *przypowieść (...) kupi* — pozyska przysłowie. [przypis redakcyjny]

Pieśń VI⁵18519

Królewno lutnie złotej⁵²⁰ i rymów pociesznych⁵²¹,
Ochłodo myśli tesznych⁵²²,
Ty sama powiedz a kres⁵²³ naznacz, póki mamy
Płakać, gdy przyjaciela⁵²⁴ miłego stradamy.

Łacno cieszyć chorego, gdysmy zdrowi sami,
Lecz kiedy toż nad nami
Niefortuna pokaże, tam⁵²⁵ więc człowiek czuje,
Że co drugim chciał radzić, sam się nie ratuje.

Godno płaczu nieszczęście i twoja przygoda⁵²⁶,
O zacny wojewoda,
Boś pozbył towarzysza i cnotliwej żony,
Której dobroć, której wstyd⁵²⁷ jest niewysłowiony.

Ale byś dobrze, wzięwszy lutnię Orfeowę,
Wstąpił w łódź Charonową
I nawiedził podziemne, niewesołe kraje⁵²⁸,
Gdzie słońce swych promieni nigdy nie podaje,

Nie zyszczesz⁵²⁹ dusze, która dotkła raz napoju
Niepamiętnego źródła⁵³⁰.
Przeto cierpliwość sama najlepsza w tej mierze,
Gdzie za raz⁵³¹ i ratunek upad z sobą bierze⁵³².

⁵¹⁸Ks. 2, Pieśń VI — pocieszenie przyjaciela, prawdopodobnie Jana Kostki, wojewody sandomierskiego, po śmierci żony; motywy z *Carmina* Horacego (I 24, I 32). [przypis redakcyjny]

⁵¹⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵²⁰*Królewno lutnie złotej* — zwrot do Erato, muzy poezji lirycznej; lutnie (daw. D. lp rodz. ż.): lutni. [przypis redakcyjny]

⁵²¹*pocieszny* (daw.) — przynoszący pocieszenie. [przypis redakcyjny]

⁵²²*teszny* (starop.) — smutny, strapiony. [przypis redakcyjny]

⁵²³*kres* — tu: termin. [przypis redakcyjny]

⁵²⁴*przyjaciel* — tu: żona. [przypis redakcyjny]

⁵²⁵*tam* — tu: wtedy. [przypis redakcyjny]

⁵²⁶*przygoda* — tu: nieszczęście. [przypis redakcyjny]

⁵²⁷*wstyd* (daw.) — skromność, cnotliwość, nieskazitelność. [przypis redakcyjny]

⁵²⁸*wzięwszy lutnię Orfeowę (...) nawiedził podziemne (...) kraje* — fragment nawiązuje do mitu gr. o Orfeuszu, poecie trackim (symbolem poezji jest tu lutnia), który potrafił poruszyć za pomocą swej muzyki najbardziej nieubłagane bóstwa, a nawet rzeczy nieożywione. Po śmierci swej żony, Eurydyki, udał się do Hadesu i tak oczarował Plutona, że władca podziemi zgodził się uwolnić Eurydykę ze świata umarłych. Motyw został wykorzystany przez Kochanowskiego również w *Trenie XIV* i *Pieśni XXI*, Ks.1. [przypis redakcyjny]

⁵²⁹*zyszczesz* (starop. forma 2 os. lp cz. przysz.) — odzyskasz. [przypis redakcyjny]

⁵³⁰*dusze, która dotkła (...) napoju / Niepamiętnego źródła* — duszy, która dotknęła napoju ze źródła niepamięci. Dusze przewożone przez Charona po wypiciu wody z rzeki Lete zapomniały o tym, co robiły, widziały i słyszały przedtem. [przypis redakcyjny]

⁵³¹*za raz* — jednocześnie, naraz. [przypis edytorski]

⁵³²*ratunek upad z sobą bierze* — ratunek (nawiązanie do ratowania Eurydyki przez Orfeusza) doprowadza do upadku (klęski). [przypis redakcyjny]

Pieśń VII⁵³³⁵³⁴

Słońce pali, a ziemia idzie w popiół prawie,
Świata nie znać⁵³⁵ w kurzawie;
Rzeki dnem uciekają⁵³⁶,
A zagorzałe⁵³⁷ zioła dżdża⁵³⁸ z nieba wołają.

Dzieci, z flaszą do studniej; a stół w cień lipowy,
Gdzie gospodarskiej głowy
Od gorącego lata
Broni list⁵³⁹, za wsadzenie przyjemna zapłata.

Lutni moja, ty ze mną; bo twe wdzięczne strony⁵⁴⁰
Cieszą umysł trapiiony,
A troski nieuspione⁵⁴¹
Prędkim wiatrom podają⁵⁴² za Morze Czerwone.

Pieśń VIII⁵⁴³⁵⁴⁴

Nie frasuj sobie, Mikołaju, głowy,
Kto ma być królem: już dekret⁵⁴⁵ gotowy
Przed Bogiem leży, nie piórem pisany,
Lecz w dyjamencie twardym wykowany.

Nie z pół- lub nocy, lub dnia⁵⁴⁶, nie ze wschodu
Ani czekajmy pana od zachodu;
Ten królem będzie, kogo Bóg mianuje,
Łatwie On ludzkie serca spraktykuje⁵⁴⁷.

Tenże nam mimo znajomsze sąsiady⁵⁴⁸,
W śmiech obrociwszy nasze płone⁵⁴⁹ rady,
Przywiódł był króla z dalekiej krainy,
Po którym wrychle miał usieść kto inny.

⁵³³Ks.2, Pieśń VII — w pieśni pojawiają się motywy z *Carmina* Horacego (I 17, I 26, I 32, II 3, II 11). [przypis redakcyjny]

⁵³⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵³⁵nie znać — nie widać. [przypis redakcyjny]

⁵³⁶dnem uciekają — wysychają, wsiąkając w dno. [przypis redakcyjny]

⁵³⁷zagorzały — spalony, wyschnięty. [przypis redakcyjny]

⁵³⁸dżdża (starop.; D. lp od: deżdź) — deszczu. [przypis redakcyjny]

⁵³⁹list (daw.) — liść. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁰strony (starop.) — struny; u Kochanowskiego niekiedy pojawia się również forma z „ó”. [przypis redakcyjny]

⁵⁴¹nieuspiony (starop.) — nie dający się uspić, uśmierzyć. [przypis redakcyjny]

⁵⁴²podawać — tu: przekazywać. [przypis redakcyjny]

⁵⁴³Ks. 2, Pieśń VIII — pieśń dotyczy bezkrólewia i kolejnej elekcji po ucieczce Henryka Walezego. Powstała prawdopodobnie na przełomie 1575 i 1576 r., gdy walka o koronę toczyła się już tylko między Maksymilianem Habsburgiem i Stefanem Batorym. Adresatem jest prawdopodobnie Mikołaj Firlej, starosta kazimierski, bliski przyjaciel poety. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁴⁵dekret — chodzi o akt nominacji króla. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁶pół- lub nocy, lub dnia — z północy lub z południa. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁷spraktykować (daw.) — skłonić, przeciągnąć na swoją stronę. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁸znajomsze sąsiady — chodzi tu o kandydatów z sąsiednich krajów. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁹płony (starop.) — bezużyteczny. [przypis redakcyjny]

Gdzie ony złote góry nieprzebrane⁵⁵⁰?
Gdzie Gaszkonowie i wojska ubrane⁵⁵¹?
W co poszły działa i nasze turnieje?
Wiatrem nadziane puknęły⁵⁵² nadzieje.

Fortuna⁵⁵³ nawy na morzu sprawuje,
Fortuna w bitwach zwycięstwem szafuje;
Onej rakosze⁵⁵⁴ i sejmy słuchają;
A ludzkie rady⁵⁵⁵ wspak się obracają.

Precz krasomowce! Wywody na stronę!
A my gdzie w polu na słupie koronę
Zawieśmy złotą; jeśli nie mędrszemu,
Niech ją da Szczęście przynamniej rętszemu⁵⁵⁶.

*Pieśń IX*⁵⁵⁷⁵⁵⁸

Nie porzucaj nadzieje,
Jakoć się kolwiek dzieje:
Bo nie już⁵⁵⁹ słońce ostatnie⁵⁶⁰ zachodzi,
A po złej chwili piękny dzień przychodzi.

Patrzaj teraz na lasy,
Jako prze zimne czasy
Wszystkłą swą krasę drzewa utraciły,
A śniegi pola wysoko przykryły.

Po chwili wiosna przyjdzie,
Ten śnieg z nienagłą⁵⁶¹ zéjdzie
A ziemia, skoro słońce jej zagrzeje,
W rozliczne barwy znowu się odzieje.

Nic wiecznego na świecie:
Radość się z troską plecie,
A kiedy jedna weźmie moc nawiętszą,
W ten czas masz ujźrzeć odmianę naprędszą.

Ale człowiek zhardzieje,
Gdy mu się dobrze dzieje;
Więc też, kiedy go Fortuna⁵⁶² omyli⁵⁶³,

⁵⁵⁰*Gdzie (...) złote góry (...) i nasze turnieje?* — aluzja do zaprzysiężonych przez Henryka Walezego zobowiązań finansowych na rzecz Polski i obietnicy sprowadzenia piechoty gaskońskiej oraz do uroczystości przy wjeździe Henryka do Krakowa. [przypis redakcyjny]

⁵⁵¹*wojska ubrane* — tu: uzbrojone. [przypis redakcyjny]

⁵⁵²*puknąć* — pęknać; por.: śmiać się do rozpuku. [przypis redakcyjny]

⁵⁵³*Fortuna* — rzym. bogini przypadku; los. Motyw ważny w filozofii *Pieśni* Kochanowskiego; zob. też Ks. 1, *Pieśń IX*. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁴*rakosz* — rokosz, polityczny zjazd rycerstwa (szlachty). [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁵*rada* (daw.) — zamiśl, pomysł. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁶*rętszy* (daw.) — bardziej rączy, szybszy. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁷Ks. 2, *Pieśń IX* — w pieśni wykorzystano motywy z licznych *Carmina* Horacego. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁵⁹*nie już* (starop.) — jeszcze nie. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁰*ostatnie* (starop.) — po raz ostatni. [przypis redakcyjny]

⁵⁶¹*z nienagłą* (starop.) — stopniowo. [przypis redakcyjny]

⁵⁶²*Fortuna* — w mit. rzym. bogini przypadku; los. Motyw ważny w filozofii *Pieśni* Kochanowskiego; zob. też *Pieśń IX*, Ks. 1. [przypis redakcyjny]

⁵⁶³*omylić* (daw.) — zwieść. [przypis redakcyjny]

Wnet głowę zwiesi i powagę zmyli⁵⁶⁴.

Lecz na szczęście wszelakie
Serce ma być jednakie;
Bo z nas Fortuna w żywe oczy szydzi,
To da, to weźmie, jako sie jej widzi.

Ty nie miej za stracone,
Co może być wrócone:
Siła Bóg może wywrócić w godzinie;
A kto mu kolwiek ufa, nie zaginie.

*Pieśń X*⁵⁶⁵⁵⁶⁶

Może kto ręką sławy dostać w boju,
Może wymową i rządem⁵⁶⁷ w pokoju;
Lecz jeśli żona męża nie ozdobi,
Mąż próżno robi.

Kto z gospodarstwa, a kto zaś z wysługi
Zbierze pieniądze i z kupiectwa drugi,
Jeśli się żona nie przyłoży k temu,
Zginąć wszytkiemu.

Żona uczciwa ozdoba mężowi
I napewniejsza podpora domowi:
Na niej rząd wszystek; swego męża ona
Głowy korona.

Ona mężowym kłopotom zabiega⁵⁶⁸
I jego wczasu na wszystkim⁵⁶⁹ przestrzega;
Ona wywabić troskę umie z głowy
Słodkimi słowy.

Ona dziecięcki ojcowi podobne
Rodzi, skąd rosta⁵⁷⁰ pociechy osobne;
Ani już spadków upatrują krewni,
Dziedzica pewni.

Trzykroć szczęśliwy, któremu Ty zdarzysz
Ten związek, Panie; ale zły towarzysz⁵⁷¹
Odejmie wszystko, że troski w pół wieka
Zgryzą człowieka.

⁵⁶⁴*zmylić* — tu: stracić. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁵Ks. 2, Pieśń X — pierwodruk pieśni pt. *O uczciwej małżonce* w zbiorze *Pieśni trzy* (1580). Nawiązania do biblijnej Księgi Przysłów i Księgi Eklezjastyka (Syracha). [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁶⁷*rząd* (daw.) — zarządzanie; podobne znaczenie niżej, w. II. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁸*zabiegać* — tu: zapobiegać. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁹*wczasu na wszystkim* — wygody we wszystkim, pod każdym względem. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁰*rosta* (starop. forma 3 os. lm) — rosnąć; przen.: pochodzą. [przypis redakcyjny]

⁵⁷¹*towarzysz* — tu: żona; zob. też: Ks. 2, *Pieśń VI*, w. II. [przypis redakcyjny]

Pieśń XI⁵⁷²⁵⁷³

Stateczny⁵⁷⁴ umysł pamiętaj zachować,
Jeśli cię poczniesz nieszczęście frasować;
Także i góry nie radzęc wylatać⁵⁷⁵,
Kiedy się Szczęście z tobą imię⁵⁷⁶ bratać.

Śmierci podległy człowiecze cnotliwy,
Choć wszytek twój wiek będzie frasowliwy⁵⁷⁷,
Chociaż też czasem, siedząc z przyjaciółmi,
Przy dobrym trunku strawisz dzień wesoły;

Tu przy ciekącym, przezornym⁵⁷⁸ strumieniu.
Kaź stół gotować w jaworowym cieniu;
Kaź wino nosić, póki beczka leje,
Póki wiek służy, a śmierć nie przyspieje⁵⁷⁹.

Postąpisz z włości⁵⁸⁰ drogo zapłaconych,
Postąpisz z dworu i gmachów złoconych;
A co zebrania⁵⁸¹ twego kolwiek będzie,
To wszystko przyszyli namiastek osiędzie⁵⁸².

Bądź się kto zacnym⁵⁸³ rodził i bogatym,
Bądź niewolnikiem, u śmierci nic na tym;
Czykolwiek naprzód los wynidzie⁵⁸⁴, wsiadaj,
Wieczny wygnańcze, ani więc odkładaj⁵⁸⁵.

Pieśń XII⁵⁸⁶⁵⁸⁷

Nie masz, i po drugi raz nie masz wątpliwości,
Żeby cnota miała być kiedy bez zazdrości:
Jako cień nieodstępny ciała naszladuje⁵⁸⁸,
Tak za cnotą w też tropy zazdrość postępuje.

Nie może jej blasku znieść ani pojąć w oczy,
Boleje, że kto przed nią kiedy wyżej skoczy;
A iż baczy po sobie⁵⁸⁹, że się wspinać próżno,

⁵⁷²Ks. 2, Pieśń XI — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina II 3) noszącej tytuł *Ad Dellium (Do Delliusza)*. [przypis redakcyjny]

⁵⁷³W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁷⁴stateczny (starop.) — stały, zrównoważony. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁵góry wylatać — wylatywać w górę; przen.: pysznić się. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁶imie (starop. tu forma 3 os. lp: imię) — zacząć. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁷frasowliwy — frasowliwy, pełen trosk. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁸przezorny (daw.) — przezroczyście. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁹przyspieje (daw.) — przybywa. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁰postąpić z włości — tu: ustąpić, porzucić swoją własność. [przypis redakcyjny]

⁵⁸¹zebranie — tu: zbiory. [przypis redakcyjny]

⁵⁸²osiędie (tu: daw. forma 3 os. lp cz. przysz.: osiędzie) — posiadć. [przypis redakcyjny]

⁵⁸³zacny — tu: wysoko urodzony. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁴czykolwiek naprzód los wynidzie — czykolwiek los najpierw padnie. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁵odkładać — zwlekać. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁶Ks. 1, Pieśń XII — pierwodruk pieśni pt. *O statecznym sludze R[zeczy] P[ospolitej]* w zbiorze *Pieśni trzy* (1580). [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁸⁸cień (...) ciała naszladuje — cień idzie za ciałem, jest ściśle związany z ciałem. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁹baczy po sobie (daw.) — patrząc na siebie, zdaje sobie sprawę. [przypis redakcyjny]

Tego ludziom uwłóczy⁵⁹⁰, w czym jest od nich różno⁵⁹¹.

Ale człowiek, który swe Pospolitej Rzeczy
Służby oddał, tej krzywdy nie ma mieć na pieczy⁵⁹²;
Dosyć na tym, kiedy praw⁵⁹³, ani niesie wady;
Niechaj drugi boleje, niech się spuka jady⁵⁹⁴.

Cnota (tak jest bogata) nie może wziąć szkody⁵⁹⁵
Ani się też ogląda na ludzkie nagrody;
Sama ona nagrodą i płacą jest sobie
I krom nabytych przypraw⁵⁹⁶ świetna w swej ozdobie.

A jeśli komu droga otwarta do nieba,
Tym, co służą ojczyźnie. Wątpić nie potrzeba,
Że co im zazdrość ujmie, Bóg nagradzać będzie,
A cnota kiedykolwiek miejsce swe osiedzie⁵⁹⁷.

*Pieśń XIII*⁵⁹⁸⁵⁹⁹

Panu dzięki oddawajmy,
Jego łaskę wspominajmy,
Który hardym miesza rzeczy,
A skromne ma na swej pieczy.

On hardy, nieunoszony⁶⁰⁰,
On tyran północnej strony⁶⁰¹,
Któremu, jako sam mniema,
Świat tak wielki równia nie ma,

Car moskiewski plac mężnemu
Puścił⁶⁰² królowi polskiemu⁶⁰³;
Nie oparł się aż o lody
Niepławnej⁶⁰⁴ północnej wody.

Granic i zamków budownych⁶⁰⁵
Odbieżał, i miast warownych;
Płatna to, kiedy o duszę⁶⁰⁶,
I sam go obmówić⁶⁰⁷ muszę.

⁵⁹⁰uwłóczyć (daw.) — odmówić. [przypis redakcyjny]

⁵⁹¹jest od nich różno (daw.) — różni się od nich; różno: różne. [przypis redakcyjny]

⁵⁹²tej krzywdy nie ma mieć na pieczy (starop.) — ma nie dbać, nie troszczyć się o tę krzywdę. [przypis redakcyjny]

⁵⁹³praw (daw.) — prawy, niewinny. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁴niech się spuka jady (starop.) — niech pięknie od jądów (tj. ze złości). [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁵wziąć szkody (starop.) — ponieść szkody. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁶przyprawa (starop.) — ozdoba. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁷miejsce swe osiedzie (starop.) — zajmie godnie siebie (czy: należne sobie) miejsce. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁸Ks. 2, Pieśń XIII — pierwodruk pieśni pt. *O wzięciu Połocka* w zbiorze *Pieśni trzy* (1580). Napisała po rozejmie polsko-rosyjskim w Jamie Zapolskim 15 stycznia 1582. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁰⁰nieunoszony — nieobłaskawiony, niepokorny. [przypis redakcyjny]

⁶⁰¹tyran północnej strony — Iwan Groźny. [przypis redakcyjny]

⁶⁰²plac (...) / Puścił — ustąpił miejsca. [przypis redakcyjny]

⁶⁰³królowi polskiemu — chodzi o Stefana Batorego. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁴niepławny — nie nadający się do żeglugi. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁵budowny (starop.) — okazały, pięknie zbudowany. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁶Płatna to, kiedy o duszę — opłaci się, warto (to zrobić), gdy chodzi o duszę (tj. o życie). [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁷obmówić* (starop.) — usprawiedliwić. [przypis redakcyjny]

Obróć swój koń prędkonogi,
Nieścigniony care⁶⁰⁸ drogi.
Chcesz być groźnym, a uciekasz;
Jesliś płochy⁶⁰⁹, hardzie nie każ⁶¹⁰.

Teraz był czas porokować⁶¹¹,
Komu szłyk naprzód zdejmować⁶¹²;
Teraz się było dowiadać,
Kto ma naprzód z konia spadać.

Bóg pomóż, królu jedyny
Szerokiej polskiej krainy;
Umiesz ty hardym dogodzić
Ani się im dasz rozwodzić⁶¹³.

Zdjąłeś maszkare⁶¹⁴ butnemu
Tyranowi moskiewskiemu;
Okazałeś, że nie kasa,
Chocia to⁶¹⁵ porożem⁶¹⁶ wstrząsa.

W zamcech nadzieję pokładał,
Ale i tych prędko stradał.
Nie przyszło mu do odsieczki;
Głowy ostrzec⁶¹⁷ barziej k rzeczy⁶¹⁸.

Znowu tedy, skąd był wyszedł,
W ręce polskie Połock przyszedł,
Za powodem szczęśliwego
Stefana, króla polskiego.

Nie pomogły kule częste,
Zręby⁶¹⁹ mocne, baszty gęste:
Puściły żelazne brony⁶²⁰.
A ty, królu niezmożony,

Nie tylko zamki budowne
I twierdze bierzesz warowne,
Ale co chwalniejsza⁶²¹ w tobie,
Jesteś silen i sam sobie⁶²².

Nie puściłeś wódz gniewowi,
Łaskęś nieprzyjacielowi

⁶⁰⁸care — carze (forma rzadka, może celowy rusycyzm); nieraz uważano to za pomyłkę druku. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁹płochy — płochliwy, bojaźliwy. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁰hardzie nie każ — nie zachowuj się (a. nie wypowiadaj się, por. kazać: mówić) hardo (tj. wyniośle, butnie). [przypis redakcyjny]

⁶¹¹porokować — podyskutować, porozmawiać (tak w wyd. *Pieśni trzech*; w pierwodruku *Pieśni*: prorokować). [przypis redakcyjny]

⁶¹²szłyk — wysoka futrzana czapka, szpiczasto zakończona; znaczenie wersu: kto powinien się pierwszy kłaniać (aluzja do niezdecydowania w rokowaniach pokojowych). [przypis redakcyjny]

⁶¹³rozwodzić — tu: rozprzestrzeniać się, panoszyć. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁴maszkara (daw.) — maska. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁵chocia to (starop.) — mimo że. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁶poroże — rogi. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁷głowy ostrzec — uchronić głowę. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁸k rzeczy (starop.) — odpowiednio (do rzeczy), słusznie. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁹zręby — szanice. [przypis redakcyjny]

⁶²⁰brona (daw.) — brama. [przypis redakcyjny]

⁶²¹co chwalniejsza — co bardziej godne pochwały. [przypis redakcyjny]

⁶²²Jesteś silen i sam sobie — i sam nad sobą panujesz. [przypis redakcyjny]

Uczylił; masz i dzielnością,
Masz już nadeń⁶²³ i ludzkością.

Zdrów bądź, królu niezwalczony.
Ciebie moje wdzięczne strony⁶²⁴
Nie zmilczą między sławnymi
Bohatery walecznymi.

*Pieśń XIV*⁶²⁵⁶²⁶

Wy, którzy Pospolitą Rzeczą władacie,
A ludzką sprawiedliwość⁶²⁷ w ręku trzymacie;
Wy, mówię, którym ludzi paść poruczono
I zwierzchności nad stadem Bożym zwierzone,

Miejcie to przed oczyma zawždy swojemi,
Żeście miejsca zasiedli Boże na ziemi,
Z którego macie nie tak swe własne rzeczy
Jako wszytek ludzki mieć rodzaj na pieczy.

A wam więc nad mniejszemi zwierzchność jest dana,
Ale i sami macie nad sobą Pana,
Któremu kiedykolwiek z spraw swych uczynić
Poczet macie; trudnoż tam krzywemu wynić.

Nie bierze ten Pan darów ani się pyta,
Jesli kto chłop czyli sie grofem⁶²⁸ poczyta;
W siermiędze⁶²⁹ li go widzi, w złotych li głowach⁶³⁰,
Jesli namniej przewinił, być mu w okowach.

Więc ja podobno⁶³¹ z mniejszym niebezpieczeństwem
Grzeszę, bo sam sie tracę swym wszeteczeństwem⁶³²;
Przełożonych występki miasta zgubiły
I szerokie do gruntu carstwa zniszczyły.

*Pieśń XV*⁶³³⁶³⁴

Nie zawždy Apollo⁶³⁵ strzela,
Ale łuk z lutnią podziela;

⁶²³masz (...) nadeń — przewyższasz go. [przypis redakcyjny]

⁶²⁴strony — struny. [przypis redakcyjny]

⁶²⁵Ks. 2, Pieśń XIV — pieśń ta pojawia się również w *Odprawie posłów greckich* jako chór drugi. [przypis redakcyjny]

⁶²⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶²⁷ludzka sprawiedliwość — sprawiedliwość wobec ludzi. [przypis redakcyjny]

⁶²⁸grof — graf, hrabia. [przypis redakcyjny]

⁶²⁹siermięga — ubranie chłopskie. [przypis redakcyjny]

⁶³⁰złotych (...) głowach — złotogłowach; złotogłów: kosztowna tkanina przetykana złotymi nićmi. [przypis redakcyjny]

⁶³¹podobno (daw.) — zapewne. [przypis redakcyjny]

⁶³²wszeteczeństwo (daw.) — bezwstyd, nieprzyzwoitość, występki. [przypis redakcyjny]

⁶³³Ks. 2, Pieśń XV — motywy z licznych utworów Horacego (*Carmina* I 7, I 11, II 9, II 10, II 16, III 8, III 29, epod 13). [przypis redakcyjny]

⁶³⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶³⁵Apollo — w mit. gr. syn Zeusa i Latony, czasami utożsamiany z bogiem słońca Heliose; był bogiem muzyki, poezji, leśnictwa, prorocत्व i sztuki lekarskiej. [przypis redakcyjny]

Nie zawždy Mars⁶³⁶ hufy wodzi,
Czasem też pod sieć ugodzi⁶³⁷.

Nie zawždy grad z góry leci
Albo burza niebo szpeci;
Chmury czarne wiatr wojuje,
A pogoda następuje.

Takżeć słusze⁶³⁸ człowiekowi
Odejmać sie frasunkowi⁶³⁹,
A jako niewdzięczne⁶⁴⁰ brzemię
Uderzyć troski o ziemię⁶⁴¹.

Cokolwiek raz przeminęło,
Niewrócony koniec wzięło,
A przyszły czas Bóg ma w mocy,
Pogrążony w twardej nocy⁶⁴².

Dosyć na rozum człowieczy
Dzień dzisiejszy mieć na pieczy;
Ostatek na Boga wkładaj⁶⁴³,
A dobrze żyć nie odkładaj.

Żyj dobrze, nie odkładając;
Bo dalszych czasów czekając,
Niepodobnym obyczajem⁶⁴⁴,
Nie począwszy żyć, przestajem.

*Pieśń XVI*⁶⁴⁵⁶⁴⁶

Nic po tych zbytnich potrawach, nic po tym
Śrebrze na służbie⁶⁴⁷ i obiciu złotym;
Nam k woli⁶⁴⁸, kędy róża pozno kwitnie
Nie szukaj zbytne⁶⁴⁹.

Dobra-ć i miętka⁶⁵⁰, co ją najdzie wszędzie⁶⁵¹;
A kiedy równe⁶⁵² towarzystwo siędzie,

⁶³⁶Mars — w mit. rzym. bóg wojny. [przypis redakcyjny]

⁶³⁷Czasem (...) pod sieć ugodzi — aluzja do mitologicznej opowieści o tym, jak Wulkan (gr. Hefajstos) zarzucił sieć na kochających się Marsa (gr. Aresa) i Wenus (gr. Afrodyte), i zawstydził ich przed innymi bogami. [przypis redakcyjny]

⁶³⁸słusze (starop.) — jest rzeczą słuszną, przystoi. [przypis redakcyjny]

⁶³⁹odejmać sie frasunkowi — uwolnić się od frasunku. [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁰niewdzięczny* — niemiły (por. dzisiejsze wyrażenie: niewdzięczne zadanie). [przypis redakcyjny]

⁶⁴¹Uderzyć (...) o ziemię — porzucić. [przypis redakcyjny]

⁶⁴²w twardej nocy — w niedostępnej ciemności, tajemnicy (znaczenie wyrażenia nie do końca jasne). [przypis redakcyjny]

⁶⁴³na Boga wkładaj — powierzaj Bogu. [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁴Niepodobnym obyczajem — w sposób niemożliwy do pojęcia. [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁵Ks. 2, Pieśń XVI — w pieśni pojawia się wiele motywów z utworów Horacego (Carmina I 32, I 38). [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁴⁷na służbie — w miejscu, gdzie się przechowuje naczynia stołowe. [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁸nam k woli (starop.) — dla nas. [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁹zbytne (starop.) — zbytnio; bardzo. [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁰miętka — zdr. od: mięta. [przypis redakcyjny]

⁶⁵¹co ją najdzie wszędzie — którą można wszędzie znaleźć. [przypis edytorski]

⁶⁵²równe — dobrane. [przypis redakcyjny]

Prędka dobra myśl, a tym jeszcze chutniej⁶⁵³,
Gdy nie bez lutniej.

Lutnia — wódz tańców i pieśni uczonych,
Lutnia — ochłoda myśli utrapionych:
Ta serce miękczy swym głosem przyjemnym
Bogom podziemnym⁶⁵⁴.

Pieśń XVII⁶⁵⁵

Niegodzien tego ten świat zawikłany,
Aby miał na nim rozumem nadany⁶⁵⁶
Człowiek polegać, a swe szczęśliwości
Sadzić na jego płoczej odmienności⁶⁵⁷.

Co ma ten żywot, na co by bezpiecznie
Człowiek mógł kazać⁶⁵⁸? Niedługo kóniecznie⁶⁵⁹
Doniesie czaszę⁶⁶⁰ pacholek do gęby,
A przedsię i w tym straci czasem zęby⁶⁶¹.

Morze nie stoi nigdy, zawždy płynie:
Teraz kędzierze⁶⁶² nastrzępi, w godzinie
Dnem wzgóre stanie, a ogromne wały⁶⁶³
Wysokich będą obłoków sięgały.

Cnota mój kompas⁶⁶⁴, który nie w pół nocy,
Ale w pół zbytków bije. Niech się smoczy
I wszystko bydło Proteowe⁶⁶⁵ jeży,
Łódź moja przedsię swym pędem pobieży.

⁶⁵³*chutniej* — chętniej, bardziej ochoczno (por. chuć). [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁴*serce miękczy (...) Bogom podziemnym* — aluzja do postaci Orfeusza, który potrafił poruszyć za pomocą swej muzyki Furie („jędze”), a nawet rzeczy nieożywione. Kiedy zmarła jego żona Eurydyka, udał się do podziemi i tak oczarował Plutona, że uwolnił on Eurydykę pod warunkiem, że Orfeusz nie odwróci się, dopóki nie wyjdą na ziemię. Kiedy już mieli postawić swe stopy na ziemi, Orfeusz odwrócił się i Eurydyka natychmiast zniknęła. Ogromny żal Orfeusza po powtórnej stracie żony tak rozwścieczył trackie kobiety, że w czasie jednej z orgii z okazji bachanaliów rozerwały go na strzępy; zob. też: Ks. 1, *Pieśń XXI*, Ks. 2, *Pieśni II* oraz Ks. 2, *Pieśń VI*. [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁵⁶*nadany* (starop.) — obdarzony. [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁷*płocha odmiennosc* — niespokojna zmienność. [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁸*na co by bezpiecznie (...) mógł kazać* — na czym mógłby polegać bez zastrzeżeń. [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁹*kóniecznie* — zaprawdę. [przypis redakcyjny]

⁶⁶⁰*czasza* (daw.) — płaski, ozdobny kielich. [przypis redakcyjny]

⁶⁶¹*Doniesie czaszę...* — aluzja do przysłowia gr., mającego też rzym. i pol. odpowiedniki, mówiącego, że wiele rzeczy leży między ustami a brzegiem pucharu. [przypis redakcyjny]

⁶⁶²*kędzierze* (starop.) — kędziory, do których porównano fale morskie. [przypis redakcyjny]

⁶⁶³*wał* (starop.) — fala. [przypis redakcyjny]

⁶⁶⁴*kompas* — tu: zegar (kompasem nazywano wówczas zegar słoneczny). [przypis redakcyjny]

⁶⁶⁵*bydło Proteowe* — być może chodzi o foki Okeanosa, których pasterzem był Proteus (*Odyseja*, ks. IV). [przypis redakcyjny]

Pieśń XVIII⁶⁶⁶⁶⁶⁷

Ucieszna⁶⁶⁸ lutni, w której słodkie strony⁶⁶⁹
Bijąc, Amfijon⁶⁷⁰ kamień rozproszony
Zwabił na kupę, a z chętniej opoki
Wstał mur szeroki.

Niemowna⁶⁷¹ przedtym ani ulubiona,
Dziś na wszytek świat wielce zalecona⁶⁷²,
Zaśpiewaj, co by trudnej⁶⁷³ Bogumiły
Uszy lubiły.

Która jakoby źróbek⁶⁷⁴ nielapany
Ani pasterzką ręką ugłaskany
Ucieka w pole, a pędem człowieka
Mija z daleka.

Ty umiesz tygry, umiesz lasy wodzić
I bieg pochopnym⁶⁷⁵ strumieniom zagrozić;
Tobie ustąpił stróż nieokrócony⁶⁷⁶
Piekielnej brony⁶⁷⁷,

Cerber⁶⁷⁸, chocia mu wściekły łeb nakrywa
Sto srogich wężów, a para smrodliwa
I sproсна piana ciecze miedzy zęby
Z trojaki⁶⁷⁹ gęby.

Biedny Iksyjon, Tytyjus⁶⁸⁰ zmiękczony⁶⁸¹,
Rozśmiał się nie chcąc; i dzban osuszony
Stał chwilę, za czym⁶⁸² cieszył twój rym drogi
Dziewki niebogi⁶⁸³.

Niech Bogumiła srogość jadowitą
Złych panien słyszy i wody niesytą
Banię bezdenną, i pomstę nieskorą,

⁶⁶⁶Ks. 2, Pieśń XVIII — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina III 11) noszącej tytuł *Ad Mercurium* (*Do Merkuriusza*). [przypis redakcyjny]

⁶⁶⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁶⁸*ucieszny* (daw.) — przynoszący radość. [przypis redakcyjny]

⁶⁶⁹*strony* (daw.) — struny. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁰Amfijon — Amfion: w mit. gr. muzyk, który potrafił za pomocą dźwięku liry przenosić kamienie używane do budowania murów Teb, w których panował; zob. też Ks. 1, *Pieśń XXI*. [przypis redakcyjny]

⁶⁷¹*niemowny* (daw.) — niemy. [przypis redakcyjny]

⁶⁷²*zalecony* (daw.) — sławny. [przypis redakcyjny]

⁶⁷³*trudny* — tu: nieprzystępny. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁴*źróbek* — źrebak (obecnie gwarowe: źróbek). [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁵*pochopny* (daw.) — prędko, wartko. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁶*nieokrócony* (starop.) — nie dający się zjednać. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁷*brona* (daw.) — brama; zob. też: Ks. 2, *Pieśń XIII*, w. 43. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁸*Tobie ustąpił stróż (...) / Piekielnej brony, / Cerber* — aluzja do historii Orfeusza, który wybrał się do Hadesu śladem swej zmarłej żony Eurydyki; zob. też objaśnienia do *Pieśni XXI*, Ks. 1. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁹*trojaki* — potrójny. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁰Iksyjon, Tytyjus — Iksjon za znieważenie Junony został wtrącony do Tartaru, gdzie cierpi męki przywiązany do koła ognistego; Totos, mityczny olbrzym, prześladowca Latony, pokonany przez jej dzieci, Apollina i Dianę odbywa okrutną karę w Hadesie: dwa sępy wyżerają mu wątrobę, która wciąż odrasta. [przypis redakcyjny]

⁶⁸¹*zmiękczony* — czujący ulgę, rozbrojony. [przypis redakcyjny]

⁶⁸²*za czym* — następnie. [przypis redakcyjny]

⁶⁸³*dzban* — w którym nosiły wodę Danaidy (Dziewki niebogi) skazane za zabicie mężów (zob. w. 31–32) na wieczne napełnianie beczki bez dna (czyli bani bezdennej z w. 27); w mit. gr. Danaidy czerpały wodę za pomocą sit. [przypis redakcyjny]

Którą źli biorą

Na drugim świecie. Bo co, prze żywego
Boga, już mogły uczynić gorszego?
Pomordowały, jędze niecnotliwe,
Mężę właściwe⁶⁸⁴.

Jedna z nich, wierna łożu małżeńskiemu⁶⁸⁵,
Przeciwno ojcu krzywoprzysiężnemu
Zacnie skłamała: panna czci⁶⁸⁶ bez końca
Pod kręgiem słońca.

Która: «Wstań — rzekła — wstań, mężu, by wieczny
Sen⁶⁸⁷ na cię nie padł, skądęś ty bezpieczny⁶⁸⁸;
Schroń się przed ojcem i przed bezecnemi
Siostrami złemi,

Które jak lwice z głodu nieznośnego
Wpadwszy na stado, każda morzy⁶⁸⁹ swego;
Ja, litościwsza, ani cię chcę tykać,
Ani zamykać.

Mnie niechaj ojciec trzyma w pęcie srogim,
Żem lutość miała nad mężem ubogim;
Mnie niechaj zaśle⁶⁹⁰ w pogańskie narody
Przez morskie wody.

Idź, gdzie cię nogi i wiatry powiodą,
Za tą życzliwej ćmy⁶⁹¹ nocnej pogodą⁶⁹²;
Idź zdrów, a skargę na mogiłę smętną
Włóż więc pamiętną⁶⁹³».

*Pieśń XIX*⁶⁹⁴

Jest kto, co by wzgardziwszy te doczesne rzeczy
Chciał ze mną dobrą tylko sławę mieć na pieczy,
A starać się, ponieważ musi zniszczyć ciało,
Aby imię przynamniej po nas tu zostało?

I szkoda zwać człowiekiem, kto bydłęce⁶⁹⁵ żyje,
Tkając⁶⁹⁶, lejąc w się wszystko, póki zstawa⁶⁹⁷ szyje;
Nie chciał nas Bóg położyć równo z bestyjami:
Dał nam rozum, dał mowę, a nikomu z nami.

⁶⁸⁴właściwy — tu: własny. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁵Jedna (...) wierna łożu małżeńskiemu — tylko jedna z Danaid, Hypermnestra, oszczędziła męża, Lynkeusa.

[przypis redakcyjny]

⁶⁸⁶panna czci — panna posiadająca cześć. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁷wieczny sen — śmierć. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁸skądęś ty bezpieczny — stąd, skąd nie spodziewasz się niebezpieczeństwa. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁹morzyć — mordować. [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁰zaśle — wyśle. [przypis redakcyjny]

⁶⁹¹ćma (daw.) — ciemność. [przypis redakcyjny]

⁶⁹²pogoda — tu: odpowiednia pora. [przypis redakcyjny]

⁶⁹³Włóż (...) pamiętną — umieść na dowód pamięci. [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁹⁵bydłęce (starop.) — jak bydło (bydłęc, po bydłecemu). [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁶tkać (daw.) — wpychać. [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁷zstawa (starop.) — starcza. [przypis redakcyjny]

Przeto chciemy wziąć przed się⁶⁹⁸ myśli godne siebie,
Myśli ważne na ziemi, myśli ważne w niebie;
Służmy pocziwej⁶⁹⁹ sławie, a jako kto może,
Niech ku pożytku dobra spólnego pomoże.

Komu dowcipu⁷⁰⁰ równo z wymową⁷⁰¹ dostaje,
Niech szczepi między ludźmi dobre obyczaje;
Niechaj czyni porządek, rozterkom zabiega⁷⁰²,
Praw ojczystych i pięknej swobody przestrzega.

A ty, coć Bóg dał siłę i serce⁷⁰³ po temu,
Uderz się⁷⁰⁴ z poganinem, jako słuśze⁷⁰⁵ cnemu;
Prostak⁷⁰⁶ to, który wojsko z wielkości szacuje:
Zwycięstwo liczby nie chce, męstwa potrzebuje.

Śmiałemu wszędy równo, a o wolność miłą
Godzi się oprzeć⁷⁰⁷ by więc i ostatnią siłą;
Nie przegra, kto frymarczy na sławę żywotem⁷⁰⁸,
Azaby go lepiej dał⁷⁰⁹ w cieniu darmo potem?

*Pieśń XX*⁷¹⁰⁷¹¹

Jaką, rozumiesz, zazdrość zjednałeś sobie,
Zacny biskupie, w mojej małej osobie⁷¹²,
Żeś mię z domu wyciągnął w te dalsze strony
Od małych dziątek i od teskliwej⁷¹³ żony?

Nie myśli-ć ona o tym, że ja przy tobie
Głowy nie ufrasuję by namniej sobie;
Że w twym pałacu mieszkam, że przy twym boku
Siadam; koń mój, sługa mój na twym obroku⁷¹⁴.

Rychlej, niesposobnego⁷¹⁵ będąc świadom
Zdrowia mego, frasuje swe serce doma,
Żebych jakiej choroby nagłej nie użył⁷¹⁶,

⁶⁹⁸wziąć przed się (starop.) — rozważyć. [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁹pocziwy (starop.) — szlachetny (godny czci), dobry. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁰dowcip (daw.) — rozum, inteligencja, talent. [przypis redakcyjny]

⁷⁰¹wymowa — tu: krasomówstwo, umiejętność przemawiania. [przypis redakcyjny]

⁷⁰²rozterkom zabiega — zapobiega sporom, waśniom. [przypis redakcyjny]

⁷⁰³serce — tu: odwaga. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁴uderz się — zderz się, stań do walki. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁵śłuśze (starop.) — jest rzeczą słuszną, przystoi; zob. też: Ks. 2, *Pieśń XV*, w. 9. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁶prostak — głupiec. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁷o wolność (...) się oprzeć — walczyć w obronie wolności. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁸frymarczy na sławę żywotem — wymienia żywot na sławę (frymarzyć nie ma tu dzisiejszego pejoratywnego znaczenia). [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁹dać [żywot] — umrzeć. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁰Ks. 2, *Pieśń XX* — poeta przebywający na dworze biskupa Piotra Myszkowskiego wyraża swoją tęsknotę za żoną. W pieśni tej widoczny jest duży wpływ elegii Propercjusza poświęconych rozłące ukochanych z powodu podróży. [przypis redakcyjny]

⁷¹¹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷¹²zazdrość zjednałeś (...) w mojej małej osobie — spowodowałeś zazdrość (u żony) o moją skromną osobę. [przypis redakcyjny]

⁷¹³teskliwy (starop.) — smutny; tęskniący. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁴na twym obroku — na twym utrzymaniu; obrok: pokarm dla koni. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁵niesposobny — słaby. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁶użyć — doznać. [przypis redakcyjny]

Nie mając, kto by mi w tym jej sercem⁷¹⁷ służył.

Ciężar także domowy, społeczny nama⁷¹⁸,
Teraz w mej niebytności musi nieść sama,
Strzegąc w domu porządku, warując⁷¹⁹ szkody,
Dziatek lichych⁷²⁰ pilnując, zakładów zgody⁷²¹.

Któż wie, jeśli i tego przed sie nie bierze⁷²²
(Acz wątpić nie potrzeba o mojej wierze),
Że na świecie rodzą sie takowe ziola,
Których smak pamięć domu wygladza zgoła⁷²³;

Że taka jest muzyka i takie strony⁷²⁴,
Których człowiek słuchając, już ani żony,
Ani dziatek nawiedzi⁷²⁵, ale w niewoli
Pod pany sromotnymi⁷²⁶ wiecznie trwać woli.

To i czego jest więcej, zawsze w miłości
Serca trapi, chocia też zstawa⁷²⁷ ufności;
A ty nie bądź przyczyną, biskupie drogi,
Niczyjej, lubo słusznej, lub płonej⁷²⁸ trwogi.

Ale złącz, jakoś rozwiódł, bo acz oboje
Twój urząd niesie⁷²⁹, wszakże wyroki twoje
Na ludzkiej chęci wiszą⁷³⁰: i ja, i ona
Nie pragniewa do śmierci być rozdzielona⁷³¹.

*Pieśń XXI*⁷³²733

Srogie łańcuchy na swym sercu czuję;
Lecz to szczęściem szacuję⁷³⁴,
Żem jest tak pięknym sidłem ulowiony;
Wesoło żywę⁷³⁵, w trosce położony,
A w tym swoim wzdychaniu
Mam rozkosz⁷³⁶ przeciw⁷³⁷ ludzkemu mniemaniu,
Oczy dziwnej piękności,

⁷¹⁷jej sercem — z takim sercem, jak ona. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁸społeczny nama (starop.) — wspólny nam. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁹warując — strzegąc się. [przypis redakcyjny]

⁷²⁰liczy (daw.) — słaby, drobny. [przypis redakcyjny]

⁷²¹zakładów zgody — rękojmi („zakładników”) zgody (małżeńskiej). [przypis redakcyjny]

⁷²²przed sie nie bierze — nie rozważa. [przypis redakcyjny]

⁷²³takowe ziola, / Których smak pamięć domu wygladza — prawdopodobnie aluzja do przygody towarzyszy Odyseusza, który spożywszy lotos stracili pamięć i nie chcieli wracać do ojczyzny; wygladzać pamięć: zacierać. [przypis redakcyjny]

⁷²⁴strony (daw.) — struny. [przypis redakcyjny]

⁷²⁵nawiedzić (daw.) — odwiedzić. [przypis redakcyjny]

⁷²⁶sromotny (daw.) — bezwstydnny, przynoszący hańbę. [przypis redakcyjny]

⁷²⁷zstawa (strop.) — nie brak. [przypis redakcyjny]

⁷²⁸płony (starop.) — bezpodstawny. [przypis redakcyjny]

⁷²⁹oboje / Twój urząd niesie — obie (te sprawy) należą do twojego urzędu. [przypis redakcyjny]

⁷³⁰Na ludzkiej chęci wiszą — zależą od ludzkiej chęci. [przypis redakcyjny]

⁷³¹pragniewa (...) rozdzielona — pragniemy, rozdzieleni (starop. liczba podwójna). [przypis redakcyjny]

⁷³²Ks. 2, Pieśń XXI — w pieśni pojawiają się liczne motywy z poezji Francesca Petrarki. [przypis redakcyjny]

⁷³³W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷³⁴szczęściem szacuję — uważam za szczęście. [przypis redakcyjny]

⁷³⁵żywę (starop. forma 1 os. lp.) — żyję. [przypis redakcyjny]

⁷³⁶rozkosz* (starop.) — przyjemność, zadowolenie (znaczenie nieco inne niż obecnie). [przypis redakcyjny]

⁷³⁷przeciw — wbrew. [przypis redakcyjny]

W których sie wszystkie znajdują wdzięczności⁷³⁸.

Dzień to błogosławiony,
Kiedym ja waszym sidłem upleciony⁷³⁹.

*Pieśń XXII*⁷⁴⁰ 741

Proszę, jeśli się z tobą co śpiewało,
Co by i ten rok, i dalej trwać miało,
Powiedz słowieński rym, o wielostrona⁷⁴²
Lutni złocona,

Mytyleńskiego mieszkańca⁷⁴³ przed laty
Zabawo, który, choć w boju zębato⁷⁴⁴,
Przedsię szród mieczów lub też nawę w biegu
Przybił do brzegu.

Muzy parnaskie i należęc wina⁷⁴⁵,
I Afrodytę, i z nią jejże syna⁷⁴⁶
I Lyka⁷⁴⁷ z czarnym włosiem i czarnema
Śpiewał oczema,

O czci Febowa⁷⁴⁸ i stołów złoconych
Kraso niebieskich, o myśli strapionych
Wdzięczna ochłodo⁷⁴⁹, i mnie sprzyjajliwam⁷⁵⁰
Bądź, gdy cię wzywam!

*Pieśń XXIII*⁷⁵¹

Nie zawsze, piękna Zofija,
Róża kwitnie i lelija;
Nie zawsze człek będzie młody
Ani tej, co dziś, urody.

Czas ucieka jak woda,
A przy nim leci Pogoda⁷⁵²
Zebrawszy włosy na czoło:
Stąd jej łapaj, bo w tył goło.

⁷³⁸wdzięczności — tu: wdzięki. [przypis redakcyjny]

⁷³⁹upleciony — schwytyany, opleciony. [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁰Ks. 2, Pieśń XXII — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina I 32) noszącej tytuł *Ad lyram (Do liry)*. [przypis redakcyjny]

⁷⁴¹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷⁴²wielostrona — wielostronna. [przypis redakcyjny]

⁷⁴³Mytyleński mieszkaniec — chodzi o Alkajosa z Mytyleny, poetę gr. żyjącego w VII w. p.n.e. [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁴zębato — zaciekły. [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁵należca wina — Bachus (mityczny wynalazca i bóg wina). [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁶jejże syna — synem Afrodyty był Amor. [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁷Lyk — Lycus, chłopiec, którego urodę i wdzięki opiewał Alkajos. [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁸czci Febowa — chlubo Feba-Apollina, opiekuna muz, grającego też na lutni. [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁹ochłoda — tu: pociecha. [przypis redakcyjny]

⁷⁵⁰sprzyjajliwam — zyczliwą, sprzyjającą. [przypis redakcyjny]

⁷⁵¹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷⁵²Pogoda — bogini Okazja (Occasio, gr. Kajros) przedstawiana właśnie z włosami na czole i łysym („gołym”) tyłem głowy. [przypis redakcyjny]

Zima bywszy zejdzie snadnie⁷⁵³;
Nam, gdy śniegiem włos przypadnie,
Już wiosna, już lato minie,
A ten z głowy mróz nie zginie.

Pieśń XXIV⁷⁵⁴755

Niezwykłym i nie leda⁷⁵⁶ piórem opatrzony
Polecę precz, poeta, ze dwojej⁷⁵⁷ złożony
Natury: ani ja już przebywać na ziemi
Więcej będę, a więtszy nad zazdrość, ludnemi

Miasty wzgardzę. On, w równym szczęściu urodzony,
On ja, jako mię zowiesz, wielce ulubiony
Mój Myszkowski⁷⁵⁸, nie umrę ani mię czarnemi
Styks⁷⁵⁹ niewesoła zamknie odnogami swemi.

Już mi skóra chropawa padnie⁷⁶⁰ na goleni,
Już mi w ptaka białego wierzch sie głowy mieni;
Po palcach wszędy nowe piórka sie puszczają,
A z ramion sążeniste skrzydła wyrastają.

Terazże nad Ikara⁷⁶¹ prędszy przeważnego⁷⁶²
Puste brzegi nawiedzę Bosfora hucznego⁷⁶³
I Syrty Cyrenejskie⁷⁶⁴, Muzom poświęcony
Ptak, i pola zabiegłe⁷⁶⁵ za zimne Tryjony⁷⁶⁶.

O mnie Moskwa i będą wiedzieć Tatarowie,
I różnego mieszkańcy świata Anglikowie,
Mnie Niemiec i waleczny Hiszpan, mnie poznają,
Którzy głęboki strumień Tybrowy pijają.

Niech przy próżnym⁷⁶⁷ pogrzebie żadne narzekanie,
Żaden lament nie będzie ani uskarżanie:
Świec i dzwonów zaniechaj, i mar drogo słanych,
I głosem żalobliwym żołtarzów⁷⁶⁸ śpiewanych.

⁷⁵³Zima bywszy zejdzie snadnie — zima przybywszy, łatwo ustąpi. [przypis redakcyjny]

⁷⁵⁴Ks. 2, Pieśń XXIV — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina II 20) noszącej tytuł *Ad Maecenatem (Do Mecenasą)*. [przypis redakcyjny]

⁷⁵⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷⁵⁶nie leda (starop.) — niezwykłym (nie lada). [przypis redakcyjny]

⁷⁵⁷dwojej (starop.) — dwojakiej (tu: ludzkiej i ptasiej). [przypis redakcyjny]

⁷⁵⁸Myszkowski — biskup Piotr Myszkowski, przyjaciel i protektor Kochanowskiego wymieniony tu jest w miejsce Mecenasą. [przypis redakcyjny]

⁷⁵⁹Styks — rzeka w Hadesie, greckiej krainie umarłych (r. ż., jak w języku gr.). [przypis redakcyjny]

⁷⁶⁰padnie — pokrywa. [przypis redakcyjny]

⁷⁶¹Ikara — grecki bohater mityczny, wznosił się na skrzydłach nad morze i zginął. [przypis redakcyjny]

⁷⁶²przeważny (starop.) — odważny. [przypis redakcyjny]

⁷⁶³huczny — tu: huczący. [przypis redakcyjny]

⁷⁶⁴Syrty Cyrenejskie — zatoki w Afryce Pn. [przypis redakcyjny]

⁷⁶⁵zabiegły — znajdujący się daleko. [przypis redakcyjny]

⁷⁶⁶Tryjony — ziemie na północy. [przypis redakcyjny]

⁷⁶⁷próżny (starop.) — zbyteczny. [przypis redakcyjny]

⁷⁶⁸żołtarz (starop.) — psalm (dosł. psalterz). [przypis redakcyjny]

Ten utwór nie jest objęty majątkowym prawem autorskim i znajduje się w domenie publicznej, co oznacza że możesz go swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać. Jeśli utwór opatrzony jest dodatkowymi materiałami (przypisy, motywy literackie etc.), które podlegają prawu autorskiemu, to te dodatkowe materiały udostępnione są na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na Tych Samych Warunkach 3.0 PL.

Źródło: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesni>

Tekst opracowany na podstawie: Pieśni Jana Kochanowskiego księgi dwoje, Drukarnia Łazarzowa, Kraków, 1586

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Reprodukacja cyfrowa wykonana przez Bibliotekę Narodową z egzemplarza pochodzącego ze zbiorów BN.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, Piotr Wilczek.

Okładka na podstawie: See-ming Lee 看看 SML@Flickr, CC BY-SA 2.0

ISBN 978-83-288-0360-2

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Pomóż uwolnić konkretną książkę, wspierając zbiórkę na stronie wolnelektury.pl.

Przekaż darowiznę na konto: szczegóły na stronie Fundacji.